

Artykuły

Overtourism: poza granicami sukcesu. Funkcje i dysfunkcje turystyki na greckiej wyspie Zakynthos

Tomasz Lidzbarski,

tomaszlidzbarski@gmail.com

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Badań nad Kulturą

Abstrakt

Grecka wyspa Zakynthos jest miejscem potencjalnie zagrożonym rozwojem zjawiska *overtourismu*. W trakcie kilkunastu miesięcy badań terenowych oceniono, do jakiego stopnia, w okresie do października 2018 roku, przekroczone na wyspie granice chłonności turystycznej. Zdefiniowano również problemy w funkcjonowaniu lokalnego ruchu turystycznego, zebrano dane dotyczące stosunku mieszkańców Zakynthos do dalszego rozwoju turystyki, a także oszacowano ryzyko degradacji doświadczeń wypoczywających na wyspie turystów. Stwierdzono, że konieczne jest szybkie podjęcie działań mających na celu poprawę bieżącej sytuacji i uniknięcia zjawiska *overtourismu*. Walka z efektami nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego nie musi oznaczać tu jednak ograniczenia liczby przybywających na wyspę turystów. Na Zante potrzeba kompleksowego planu odrodzenia turystyki, który – poza priorytetowym zwiększeniem wydajności dostępnej infrastruktury – zmierzałby do wykorzystywania w pełni fizycznych, ekologicznych i kulturowych walorów wyspy bez szkodenia im. Szczególną szansą może być dążenie do rozwijania i promowania na Zakynthos form turystyki zrównoważonej i kwalifikowanej.

Słowa kluczowe: overtourism, Zakynthos, Grecja, dysfunkcje turystyki

Wprowadzenie

W ostatnich latach coraz częściej mówi się o zjawisku *overtourismu*¹, które dotyka niezwykle popularne wśród zwiedzających kierunki podróży. Sukces tych miejsc definiowany wysokością zgromadzonego kapitału, liczbą sprzedanych biletów czy obsłużonych gości nie zawsze przekłada się jednak na sukces w sferze jakości życia mieszkańców czy doświadczeń zwiedzających. Liczba przemierzających świat turystów, która niemal każdego roku wzrasta, rodzi potrzebę refleksji nad granicami rozwoju turystyki już nie tylko w obszarach nadzwyczaj popularnych i najchętniej odwiedzanych, ale też tych, które dopiero stają się sławne lub próbują zaistnieć jako cele turystycznych wędrówek. Właściwe wytyczenie granic wzrostu oraz wystarczająco wczesne zarządzanie sukcesem definiowanym skalą popularności danego obszaru jest też szczególnie istotne z tego względu, że skutkom nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego łatwiej zapobiegać niż przeciwdziałać, gdy już wystąpią [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 8].

¹ Wielokrotnie pojawiający się w pracy angielski termin *overtourism* nie ma jeszcze swojego odpowiednika w języku polskim. O ile można by próbować tłumaczyć go, tworząc na przykład oryginalny neologizm taki jak „przeturystycznienie”, to coraz powszechniejsza obecność tego słowa w jego pierwotnej wersji w międzynarodowych mediach, jak i naukowej refleksji nad turystyką skłania do posługiwania się nim oraz jego odmiany w oryginalnej formie.

Jednym z wielu miejsc, do których w ostatnich latach przybywa coraz więcej turystów oraz które mierzy się ze znaczną liczbą generowanych przez turystykę konsekwencji jest grecka wyspa Zakynthos (gr. *Ζάκυνθος*)², gdzie w latach 2015-2018 spędziłem łącznie 12 miesięcy, mieszkając, prowadząc badania oraz pracując jako przewodnik wycieczek lokalnych. Doświadczenie to skłoniło mnie do zastanowienia się nad kierunkiem rozwoju zakyntyjskiej turystyki, przyjrzenia się jej skutkom oraz sprawdzenia, czy wyspie zagraża zjawisko *overtourismu*³.

Podczas pracy w terenie korzystałem z metod jakościowych, w szczególności zaś technik takich jak obserwacje uczestniczące i nieuczestniczące oraz swobodne wywiady antropologiczne prowadzone w języku polskim, greckim i angielskim. Udało mi się odbyć wiele rozmów z przedstawicielami lokalnych władz i organizacji pozarządowych, osobami zatrudnionymi w turystyce, mieszkańcami wyspy oraz turystami. Niezwykle ważna była też wcześniejsza analiza dostępnych źródeł obejmująca przegląd literatury i artykułów dotyczących turystyki i jej dysfunkcji, zapoznanie się z danymi statystycznymi ruchu turystycznego w Grecji oraz wnioskami innych badaczy turystyki na Zakynthos. W zgłębianiu zagadnień dotyczących *overtourismu* istotne były dla mnie opracowania takich autorów jak Harold Goodwin, Claudio Milano, Marina Novelli, Joseph M. Cheer czy Fabian Weber, a także prace polskich badaczy zajmujących się szeroko pojętą turystyką oraz antropologią i socjologią podróży – Natalii Bloch, Pawła Cywińskiego, Andrzeja Kowalczyka, Joanny Kowalczyk-Anioł, Zygmunta Kruczka, Krzysztofa Podemskiego, Krzysztofa Przeclawskiego, Anny Wieczorkiewicz, Bogdana Włodarczyka czy Dominiki Zaręby.

Overtourism

Występowanie zjawiska *overtourismu* związane jest z postępującym rozwojem turystyki masowej i rosnącą liczbą wyzwań wynikających z intensywności ruchu turystycznego [Weber F. i in. 2017, s. 5]. *Overtourism* definiuje się jako zjawisko nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego [*Overtourism w turystyce kulturowej* 2018, s. 134], zbyt

² W tekście, mimo przyjętego w języku polskim egzozonimu „Zakintos”, pojawia się zlatynizowany zapis nazwy wyspy „Zakynthos”. Forma ta jest bliższa oryginalnemu, greckiemu brzmieniu tego słowa, powszechnie wykorzystywana przez mieszkańców wyspy, a także częściej stosowana w cytowanych tekstach źródłowych. Synonimiczną nazwą Zakynthos jest, również pojawiający się w pracy, termin „Zante”, będący językową i do dziś pozostającą w użyciu pamiątką po weneckiej okupacji wyspy. Pojawiające się w tekście określenie „Zakyntyjczycy”, pełniące rolę polskiej nazwy ludności zamieszkującej Zakynthos, pierwotnie wykorzystane było w dokonany przez Seweryna Hammera przekładzie *Dziejów* Herodota [Herodot 2005]. Ten sam wzorzec posłużył do stworzenia przymiotnika „zakyntyjski”.

³ Artykuł został w całości przygotowany i złożony do recenzji przed wybuchem pandemii choroby zakaźnej COVID-19 w 2020 roku, która diametralnie zmieniła oblicze światowej, jak i greckiej turystyki. W chwili publikacji tekstu trudno przewidzieć, jak sytuacja ta wpłynie na politykę turystyczną na Zakynthos. Zgodnie z zapowiedziami greckiego rządu i lokalnych władz, mimo stabilizującej się sytuacji epidemiologicznej w Grecji i planowanego ponownego otwarcia kraju na turystykę międzynarodową w czerwcu 2020 roku, należy spodziewać się znacznego spadku udziału turystyki w tworzeniu PKB Grecji, zmniejszenia dochodów z turystyki nawet o połowę w stosunku do 2019 roku, znacznych ograniczeń w swobodnym przepływie podróżnych i funkcjonowaniu dostępnej infrastruktury, a także – przynajmniej tymczasowo – wzrostu bezrobocia wśród osób zatrudnionych w turystyce.

silnego wzrostu liczby odwiedzających prowadzący do przeludnienia w obszarach recepcji turystycznej [Milano C., Cheer J. M., Novelli M. 2018], czego negatywne konsekwencje odczuwają zarówno lokalne społeczności, jak i sami turyści [Goodwin H. 2017, s. 1]. *Overtourism* jest przeciwieństwem turystyki o charakterze zrównoważonym [Goodwin H. 2017, s. 1], może prowadzić do społecznych napięć na linii goście-gospodarze [*Overtourism w turystyce kulturowej* 2018, s. 135] oraz odnosi się do sytuacji, w których dysfunkcje turystyki – jej niekorzystne konsekwencje prowadzące do negatywnych zmian w zachowaniach turystów i społeczności goszczących, w sferze lokalnej gospodarki, kultury i środowiska naturalnego [*Overtourism w turystyce kulturowej* 2018, s. 149] – zaczynają przekraczać akceptowalne granice.

Choć *overtourism* jako termin w doniesieniach medialnych, jak i w nauce, pojawiać zaczął się dopiero niedawno, to w ciągu kilku ostatnich lat liczba artykułów i publikacji komentujących to zjawisko, wzrosła w szybkim tempie [Goodwin H. 2017, s. 12]. Po raz pierwszy określenia *overtourism* użyto w internetowym serwisie mikroblogowym *Twitter* w sierpniu 2012 roku [Goodwin H. 2017, s. 4]. W chwili obecnej natomiast wyszukiwarka *Google* wskazuje na obecność tego hasła już w około 615 tysiącach wyników na całym świecie. Wyrażenie to – zgodnie ze wskazaniem wyszukiwarki tekstów akademickich *Google Scholar* – pojawia się też w ponad 200 różnych artykułach naukowych [scholar.google.pl, dostęp: 10.11.2018]. Intensywny rozwój turystyki pozwala przypuszczać, że również w kolejnych latach częstotliwość odwoływania się do zjawiska *overtourismu* będzie rosła wprost proporcjonalnie do liczby turystów przemierzających świat [Goodwin H. 2017, s. 1].

Różne środki masowego przekazu, szczególnie, gdy relacjonują one zjawiska związane z narastaniem frustracji wśród lokalnych społeczności wskutek rozwoju turystyki, często niesłusznie za słowny odpowiednik *overtourismu* uznają „turyzmofobię” (ang. *tourismphobia*) [Milano C. 2017, s. 5]. Jako pierwszy sformułowania tego użył kataloński antropolog Manuel Delgado w artykule, który ukazał się na łamach hiszpańskiego dziennika *El País* w lipcu 2008 roku [Delgado M. 2008]. Opisywał on zauważalny proces odchodzenia mieszkańców Barcelony od zajęć związanych z turystyką oraz wskazywał na źle opracowaną politykę turystyczną, niewłaściwe plany zagospodarowania przestrzennego czy brak oparcia strategii rozwoju miasta na idei zrównoważonego rozwoju jako czynnika zagrażającym lokalnej społeczności. Z czasem chwytliwe pojęcie „turyzmofobii” coraz częściej zaczęło pojawiać się w mediach opisujących protesty mieszkańców dużych miast europejskich przeciw skutkom masowego napływu turystów. Użycie tego terminu w takim kontekście było jednak nieadekwatne i mogło prowadzić do interpretowania tych krytycznych wystąpień lokalnej ludności – w pełni zresztą uzasadnionych skalą narastających problemów – jako zachowań patologicznych, będących przejawem zaburzenia psychicznego, fobii – nieuzasadnionego niczym lęku lub wstrętu przed kimś lub przed czymś [Milano C. 2017, s. 5].

O ile samo pojęcie *overtourismu* faktycznie uznać można za stosunkowo nowe, to wybrane problemy, które wiążą z tym zjawiskiem obecne są już w naukowej refleksji nad turystyką od kilku ostatnich dekad [Milano C., Cheer J. M., Novelli M. 2017, s. 2]. Za jedną z pierwszych, krytycznych prac komentujących rozwój turystyki masowej, uznać należy książkę Louisa Turnera i Johna Asha zatytułowaną *The Golden Hordes. International Tourism and the Pleasure Periphery* [Turner L., Ash J. 1975], wydaną w latach siedemdziesiątych XX wieku. Autorzy wskazują w niej na imperialny charakter turystyki, definiują ją jako nową formę migracji ludności z rozwiniętych przemysłowo i zanieczyszczonych centrów do ciepłych, mniej dynamicznych i czystych *Peryferii Przyjemności* [Turner L., Ash J. 1975, s. 11]. Masowi turyści to dla nich *Nowa Złota Orda*, plemię *barbarzyńców Ery Czasu Wolnego*, współcześni *Nomadzi Dobrobytu* [Turner L., Ash J. 1975, s. 11] stanowiący dla terenów odwiedzanych wielką niszczycielską siłę. Kupują oni lokalną kulturę, przyczyniają się nie do wsparcia miejscowej ludności, ale podtrzymania pozycji skorumpowanych elit [Podemski K. 2005, s. 41-43]. Interakcje turystów z lokalną ludnością ulegają komercjalizacji, są powierzchowne i naznaczone wzajemnymi uprzedzeniami [Turner L., Ash J. 1975, s. 245].

Na potrzebę stworzenia nowej formy turystyki, która mogłaby przynieść największe możliwe korzyści zarówno osobom podróżującym, ludności lokalnej, jak i całej branży turystycznej bez wywoływania szkód w środowisku naturalnym i społecznym, już w 1987 roku wskazywał Jost Krippendorf [Krippendorf J. 1987], uznawany dziś za jednego z ojców idei turystyki odpowiedzialnej [Goodwin H. 2016, s. II]. Uważał on, że osiągnięcie tego celu możliwe będzie dzięki pojawieniu się buntu zarówno turystów, jak i miejscowej ludności [Krippendorf J. 1987 s. 107-109].

Inną istotną publikacją, opisującą rozwój turystyki masowej w Europie oraz reakcje lokalnych społeczności na jej pojawienie się, była praca *Coping with Tourists: European Reactions to Mass Tourism* [*Coping with Tourists: European Reactions to Mass Tourism* 1996], wydana w 1996 roku pod redakcją Jeremiego Boissevaina, zainspirowanego obserwacjami transformacji ruchu turystycznego na Malcie. Jak pisze Goodwin [2017, s. 2] wyspa ta, między latami pięćdziesiątymi a dziewięćdziesiątymi XX wieku, doświadczyła bowiem przejścia od pojedynczych wizyt turystów indywidualnych przez entuzjastyczne powitania pierwszych grup zorganizowanych, aż do silnej formalizacji kontaktu między gośćmi a gospodarzami i pierwszych konfliktów, które zaczęły coraz częściej dzielić te dwie strony.

W 1998 roku więcej uwagi zarządzaniu turystyką i zasobami w miastach poświęcili Duncan Tyler, Yvonne Guerrier oraz Martin Robertson w redagowanej przez nich książce *Managing tourism in cities* [Tyler D., Guerrier Y., Robertson M 1998]. Jeden z jej rozdziałów poświęcony jest mieszkańcom Ottawy, którzy odczuwali wpływ przemysłu turystycznego

oraz rosnącej liczby odwiedzających na przemiany ich własnej tożsamości. Autorzy poświęcili także uwagę bieżącym wówczas problemom zarządzania ruchem turystycznym w Aleppo i Damaszku, będącymi miejscami lokalizacji obiektów światowego dziedzictwa UNESCO. Skupili się również na rosnącej wciąż popularności Wenecji, proponując, między innymi, alternatywne trasy zwiedzania tego miasta jako nowe strategie organizacji tamtejszej turystyki [Goodwin H. 2017, s. 2].

O potrzebie symbiotycznej relacji gości i gospodarzy, płynących z turystyki korzyściach i zagrożeniach oraz możliwościach regulowania jej rozwoju w 1999 roku pisali Fred Bosselman, Craig Peterson oraz Claire McCarthy w swoim opracowaniu *Managing tourism growth: issues and applications* [Bosselman F., Peterson C., McCarthy C. 1999]. Opierając się na przykładzie zaangażowania lokalnej społeczności kanadyjskiego miasta Whistler w planowanie turystyki, wykazali oni, jak mieszkańcy obszarów recepcyjnych mogą przyczynić się do tworzenia efektywnych strategii zarządzania ruchem turystycznym [Goodwin H. 2017, s. 3].

W chwili obecnej dostępna jest coraz obszerniejsza literatura na temat wpływu zwiedzających na obszary chronione, parki narodowe, a także miejsca dziedzictwa kulturowego. Wiele opracowań zwraca uwagę na szeroki zakres negatywnych konsekwencji rozwoju turystyki dla społeczności lokalnych oraz uwrażliwia na inne gospodarcze, społeczne i środowiskowe skutki intensyfikacji ruchu turystycznego [Goodwin H. 2017, s. 3].

Istota *overtourismu* zasadza się na znacznym przekroczeniu progów chłonności turystycznej [*Overtourism w turystyce kulturowej* 2018, s. 144], definiowanej przez Światową Organizację Turystyki jako *maksymalną liczbę osób, które w tym samym czasie mogą odwiedzić dane miejsce, nie powodując zniszczeń w otoczeniu fizycznym, gospodarczym i społeczno-kulturowym oraz spadku poziomu satysfakcji odwiedzających* [*Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General* ¹⁹⁸¹, s. 4]. Podejmując się szerszej refleksji nad tym zagadnieniem, warto jednak zaznaczyć, że równie istotne, jak owa satysfakcja turystów, jest zadowolenie samych mieszkańców z pojawiania się gości. Chłonność turystyczną można bowiem rozumieć nie tylko jako maksymalną, lecz akceptowalną liczbę turystów, której przekroczenie prowadzi do odczucia przez społeczność lokalną negatywnych konsekwencji spowodowanych ich obecnością [O'Reilly A. M. 1986, s 254].

Chłonność turystyczna nie jest wartością uniwersalną, a jej poziom zależy zarówno od swoistości obszaru recepcji turystycznej, jak i specyfiki docierających do niego turystów [O'Reilly A. M. 1986, s 255]. Wyróżnia się kilka rodzajów chłonności turystycznej: gospodarczą, przestrzenną, naturalną, psychologiczną oraz społeczno-kulturową. Poziom każdej z nich może być jednak różny, co często staje się źródłem problemów. Przekroczenie

granice chłonności psychologicznej albo naturalnej nie musi bowiem oznaczać przełamania chłonności gospodarczej czy przestrzennej. Rozwój turystyki może, na przykład, zapewniać miejsca pracy czy przyczyniać do rozbudowy miejscowej infrastruktury, ale jednocześnie prowadzić do wzrostu zachowań patologicznych lub przyczyniać się do zanieczyszczenia środowiska. Chłonność turystyczna zależy więc również od zakładanego celu. Jej wysokość w miejskim parku rozrywki będzie znacznie wyższa niż w rezerwacie przyrody. Bez względu na wszystko powinna stanowić ona jednak część strategicznych planów rozwoju turystyki w danym obszarze, a jej granice pozwalać na utrzymanie równowagi gospodarczej, przestrzennej, ekologicznej, psychologicznej i społeczno-kulturowej [O'Reilly A. M. 1986, s. 257]. Szczególnie ta ostatnia ma kluczowe znaczenie w rozumieniu relacji łączących mieszkańców i turystów.

Nastawienie społeczności lokalnych do odwiedzających jest uzależnione zarówno od indywidualnej, jak i społecznej interpretacji skutków rozwoju turystyki [Mika M. 2008, s. 433]. Według koncepcji Richarda W. Butlera [Butler R. W., Brougham J. E. 1981] gospodarze względem turystów mogą reprezentować postawy negatywne i pozytywne, a także bierne i aktywne. Przychylne i aktywne nastawienie wyrażane jest poprzez otwarte popieranie rozwoju turystyki w danym miejscu oraz zaangażowanie się w jej promocję. Takie podejście reprezentują zwykle osoby bezpośrednio związane z rozwojem turystyki i czerpiące z niej bezpośrednie korzyści. Postawa przychylna i bierna sprowadza się do niewyrażanej w żaden czynny sposób aprobaty dla turystyki i płynących z niej korzyści. Może przejawiać się w gościnności kupieckiej oraz komercyjnym tolerowaniu obecności turystów. Bierne i aktywne mogą być także postawy nieprzychylne. Pierwsza z nich oznacza milczący sprzeciw wobec nasilania się ruchu turystycznego. Druga zaś prowadzi do otwarcie wyrażanego niezadowolenia i skrajnej dezaprobaty dla postępującego rozwoju turystyki. Jest ona charakterystyczna dla osób wykluczonych z korzyści płynących z turystyki i doświadczających negatywnych jej skutków lub dla tych członków środowisk lokalnych, którzy intensywnie, lecz nieskutecznie zabiegają o udział w dochodach z ruchu turystycznego. W każdej ze społeczności wszystkie te postawy pojawiają się zazwyczaj jednocześnie, różne są jednak proporcje, w których występują [Mika M. 2008, s. 433-434].

Zmiany nastawienia społeczności lokalnych względem turystów obrazuje również *indeks irytacji* opracowany przez George'a Doxeya [Doxey G. V. 1976]. Wedle tej koncepcji wraz z zwiększaniem się liczby turystów w danym obszarze postawy gospodarzy przechodzą kolejno od stanu euforii przez apatię, irytację aż do fazy antagonizmu. Pierwsza z opisywanych reakcji związana jest z początkową fazą rozwoju turystyki, która ma charakter spontaniczny, przyczynia się do poprawy stanu miejscowej infrastruktury oraz daje miejscowej ludności nowe perspektywy na przyszłość. Brak w niej jeszcze silnie wypracowanych mechanizmów kontroli zewnętrznej, a także świadomości ewentualnych

negatywnych skutków napływu turystów. W fazie apatii obecność turystów powszednieje, stają się oni stałym składnikiem lokalnej rzeczywistości. Relacje między gośćmi a gospodarzami coraz rzadziej przybierają mocno spersonalizowany charakter i stopniowo formalizują się, rośnie także stopień komercjalizacji usług [Mika M. 2008, s. 435]. Z czasem, gdy turystyka przybiera coraz bardziej masowy charakter, staje się ona podstawą gospodarki i stopniowo osiąganym są limity chłonności turystycznej, w mieszkańcach danego obszaru może narastać irytacja. Wynika ona ze zmęczenia ciągłą obecnością turystów oraz dostrzegania także negatywnych konsekwencji ich napływu. W tej fazie rynek usług turystycznych staje się coraz bardziej konkurencyjny, pojawiają się też pierwsze konflikty między społecznością lokalną a organizatorami turystyki [Mika M. 2008, s. 435]. Skrajnym etapem w rozwoju turystyki jest moment, kiedy mieszkańcy przybierają postawy antagonistyczne i jawnie sprzeciwiają się dalszemu napływowi odwiedzających. Przekroczone zostają wówczas progi chłonności turystycznej, a dysfunkcje turystyki utrudniają codzienną egzystencję mieszkańców. Wyraźnie spada też satysfakcja gości, którym przeszkadza zatłoczenie, zanieczyszczenie, ale i negatywne nastawienie gospodarzy, którzy demonstrują swoją niechęć. W konsekwencji, dla poprawy warunków życia lokalnej ludności oraz podtrzymania atrakcyjności turystycznej danego obszaru, konieczne staje się wprowadzenie ograniczeń w rozwoju turystyki lub działań ją usprawniających [Mika M. 2008, s. 435]. Faza niechęci mieszkańców w gruncie rzeczy może okazać się równoznaczna z wystąpieniem zjawiska *overtourismu*.

Obszary, które doświadczają *overtourismu* można by określić jako swoiste ofiary własnego sukcesu. Ogromna popularność, którą zyskały i o którą zwykle zabiegają miejsca recepcji turystycznej, staje się dla nich źródłem zagrożeń o różnym charakterze [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 8]. Rzadko kiedy omawiane zjawisko dotyczy całego rozległego obszaru, kraju lub regionu. Każdy konkretny skrawek przestrzeni recepcyjnej może mieć bowiem inną chłonność turystyczną. W dotychczasowych badaniach *overtourism* identyfikuje się zatem jako zjawisko miejskie i ściśle określone terytorialnie, a za „papierek lakmusowy” jego występowania uznaje się bunt lokalnej społeczności i jej samoorganizowanie się w celu przeciwdziałania turystyce [Goodwin H. 2017, s. 15]. Przyjęcie wyłącznie takiego wskaźnika może być jednak mylące przy ocenie sytuacji w obszarach, szczególnie tych o dużej wartości przyrodniczej, doświadczających wielu negatywnych skutków rozwoju turystyki, w których nie ma jednak oddolnych ruchów społecznych lub populacja w ogóle nie występuje [Goodwin H. 2017, s. 15]. W takim przypadku zjawisko nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego i jego skutki, mimo zaistnienia, mogą pozostać nierozpoznane. W podejmowaniu badań nad *overtourismem* należy zatem przyjąć, że, w zależności od skali, może dotyczyć on obecnych już, jak i tych dopiero powstających obszarów recepcji turystycznej każdego rodzaju – krajów, regionów, wysp, miast, wsi, stanowisk archeologicznych, parków, plaż, muzeów, ulic i wielu

innych miejsc, do których przybywają turyści. Mimo to nie można wskazać dwóch takich samych przypadków wystąpienia *overtourismu* [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 4]. W każdym z miejsc recepcji może mieć on odrębną specyfikę, przejawiać się w różny sposób oraz dotyczyć innych obszarów. Analiza przykładów pozwala wyróżnić jednak spektrum jego prawdopodobnych przyczyn i konsekwencji.

Jako że zjawisko *overtourismu* związane jest z dynamicznym rozwojem turystyki masowej, czynnikami, które przyczyniają się do jego wystąpienia, są stymulatory ruchu turystycznego [Weber F. i in. 2017, s. 188]. Za ogólną przyczynę nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego uznać można ciągle zwiększanie się liczby turystów w skali globalnej powodowane wzrostem zamożności społeczeństw, zmianami demograficznymi, postępowaniem technologicznym oraz spadkiem kosztów podróży [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 14-15]. Podróżowanie stało się dzisiaj tańsze i łatwiejsze niż kiedykolwiek. Dostępnych jest coraz więcej różnego typu połączeń komunikacyjnych, z roku na rok jeszcze prężniej rozwija się rynek tanich linii lotniczych, łatwiej niż w przeszłości przekracza się granice [Goodwin H. 2017, s. 5]. W skali lokalnej działania takie jak zmiana przepisów wizowych, otwarcie lotniska lub uruchomienie nowego, ekonomicznego połączenia samolotowego mogą doprowadzić do gwałtownego wzrostu odwiedzających. Równie gwałtowne procesy następują wskutek przemian geopolitycznych. W ostatnich latach, na przykład, ataki terrorystyczne i nieudany zamach stanu w Turcji doprowadziły do spadku liczby turystów przybywających do tego kraju [UNWTO *Tourism Highlights*, 2017 Edition 2017, s. 7].

Duże znaczenie mają też przemiany zachowań społecznych. Nowe, młode pokolenie urodzone u schyłku minionego tysiąclecia podróżuje znacznie częściej i w inny sposób niż pokolenia poprzednie. Jako że czas urlopu bywa dziś niejednokrotnie ograniczony i nie każdy może pozwolić sobie na jedne, długie wakacje w tym samym miejscu, coraz większą popularnością cieszą się krótkie, kilkudniowe wyjazdy do popularnych ośrodków miejskich lub weekendowe wycieczki nastawione na rekreację. Młode osoby dużo częściej korzystają też z nowych technologii umożliwiających planowanie wakacji, internetowych narzędzi rezerwacyjnych, witryn z opisami miejsc i opiniami innych zwiedzających. Rosnące zainteresowanie turystyką odzwierciedla również wzrastająca liczba różnego typu blogów czy internetowych relacji z podróży. Powszechnie tworzy się listy rankingowe wskazujące na przykład *pięć miejsc na Ziemi, które warto odwiedzić zanim znikną* albo *10 miejsc, które musisz odwiedzić będąc w Tajlandii*. W ten sposób wzrasta popularność konkretnych i często tych samych atrakcji, co w naturalny sposób przekłada się na liczbę turystów zainteresowanych ich odwiedzeniem.

Co więcej, turystyka rozwija się w coraz to nowych obszarach i prowadzi do wykształcania się kolejnych atrakcji. Nowe rodzaje usług, takie jak *Airbnb*⁴, sprawiają, że zwiedzający docierają obecnie do miejsc niegdyś niedostępnych lub zwyczajowo nieuznawanych za turystyczne, jak na przykład dzielnice mieszkaniowe [Weber F. i in. 2017, s. 188]. Ogromny wpływ na intensyfikację ruchu turystycznego mają również działania marketingowe firm usługowych i touroperatorów. Kierując się chęcią zysku, rozwijają oni swoją ofertę, wprowadzając większą liczbę połączeń czy turnusów, dążą do maksymalnego zapelnienia samolotów, statków pasażerskich i autokarów. Często rozwijają swoją ofertę w sprawdzonych i prężnie funkcjonujących już na turystycznym rynku miejscach, gdyż, za sprawą swej popularności, stanowią one pewniejszy grunt inwestycyjny i dają gwarancję powodzenia. Jednakże mierzenie sukcesu wyłącznie w oparciu o liczbę międzynarodowych przylotów, obsłużonych klientów i wygenerowany zysk, bez zwracania uwagi na korzyść lub stratę obszarów recepcyjnych, przyczynia się do ich degradacji [Goodwin H. 2017, s. 6]. Nierzadko do tych samych miejsc zmierza również rosnąca wciąż liczba turystów indywidualnych.

Overtourism jest klasycznym przykładem „tragedii wspólnego pastwiska”, swoistego społecznego dylematu opisanego w 1968 roku przez Garretta Hardina w jego słynnym tekście *The Tragedy of the Commons* [Hardin G. 1968]. Koncepcja ta odnosi się do problemu ograniczania krótkoterminowych, indywidualnych korzyści na rzecz dobra wspólnego. Zgodnie z obrazowym przykładem Hardina, kolektywne wykorzystywanie tej samej przestrzeni do wypasu bydła przez wielu rolników – dążących do maksymalizacji własnych korzyści przez wprowadzanie na pastwisko większej niż zakładana i pozwalająca na uniknięcie wyjałowienia ziemi liczby krów – prowadzi w rezultacie do wyniszczenia wspólnego gruntu. Jak zauważa Harold Goodwin, podobna sytuacja ma miejsce w turystyce [Goodwin H. 2017, s. 7]. Wiele światowych atrakcji należy do strefy publicznej, do której dostęp mają wszyscy mieszkańcy, ale i turyści. Swoboda dostępu i egalitaryzm definiujące dobro wspólne czynią je jednak podatnym na nadmierne wykorzystanie i eksploatację. Organizatorzy turystyki, wykorzystując ogólnodostępne atrakcje, bez ponoszenia kosztów własnych, mogą sprzedawać je i urozmaicać nimi swoje programy zwiedzania. Często odbywa się to jednak ze szkodą dla środowiska naturalnego czy lokalnych społeczności. Chłonność żadnej z przestrzeni nie jest bowiem nieograniczona. Turyści zużywają więc wspólne zasoby, organizatorzy turystyki zwiększają płynące z ich wykorzystania dochody, jednak koszty utrzymania, renowacji czy naprawy szkód pokrywają już sami mieszkańcy [Goodwin H. 2017, s. 7-8].

⁴ *Airbnb* jest to internetowa platforma o światowym zasięgu, która z założenia tworzyć ma globalną społeczność gości i gospodarzy. Pozwala ona na znalezienie niedrogiego zakwaterowania (pokoju, apartamentu, mieszkania lub nawet całego domu) bezpośrednio u mieszkańców obszarów recepcji turystycznej, którzy sami zamieszczaają w sieci oferty najmu.

Zakynthos

Położona u południowo-zachodnich wybrzeży Grecji wyspa Zakynthos (406 km²) [Gournellos T., Vassilopoulos A., Evelpidou N. 1997, s. 1245] jest trzecią największą wyspą na wodach Morza Jońskiego. Wraz z wysepkami Strofades współtworzy ona gminę Zakynthos, zaliczaną do regionu Wysp Jońskich stanowiącego część jednej z 7 jednostek administracyjnych obejmującej Peloponez, Grecję Zachodnią i Wyspy Jońskie.

Krajobraz Zakynthos jest urozmaicony. Na zachodzie wyspy rozciąga się pasmo górskie Vrachionas z najwyższym na Zakynthos szczytem (Vrachionas, 758 m n.p.m.). Znajduje się tu wiele formacji wapiennych i krasowych, jaskiń, dolin i zapadlisk. Centralną część wyspy zajmuje żyzna równina, a jej południowo-wschodnie obszary – pokryte ewaporatami i wapieniami pasmo górskie Skopos [Gournellos T., Vassilopoulos A., Evelpidou N. 1997, s. 1247]. Większość długiej na 160 kilometrów linii brzegowej Zante, szczególnie na północy i zachodzie, ma charakter klifowy. Południowe i wschodnie wybrzeża są łagodniejsze i znajduje się wzdłuż nich wiele piaszczystych plaż. Najwyżej położone obszary wyspy porasta niska, krzewiasta roślinność, a na zachodnich zboczach Vrachionas występują lasy sosnowe. Centralna równina stanowi dla mieszkańców obszar upraw cytrusów, winorośli i drzew oliwnych.

Wyspy Jońskie są terenem mocno aktywnym sejsmicznie, co wynika z położenia ich w sferze subdukcji dwóch płyt kontynentalnych – afrykańskiej i euroazjatyckiej. Częste trzęsienia ziemi są więc jednym z najpoważniejszych zagrożeń naturalnych również na Zante [Gournellos T., Vassilopoulos A., Evelpidou N. 1997, s. 1249].

Na Zakynthos występuje morska odmiana klimatu śródziemnomorskiego charakteryzująca się wysokim stopniem nasłonecznienia przez cały rok, krótką, ciepłą wiosną, długim, gorącym i suchym latem oraz łagodną i deszczową jesienią, a także zimą, podczas której temperatury nie spadają zazwyczaj poniżej 5°C. Ogromne znaczenie ma tutaj obecność morza, za sprawą którego klimat wyspy jest łagodniejszy niż w innych rejonach Grecji [Zerefos Ch. i in. 2011, s. 28-32].

Fauna i flora na Zante jest nadzwyczaj bogata. W krajobrazie dominują sosny alepskie (*Pinus halepensis*), a także makia, czyli niska roślinność charakterystyczna dla basenu Morza Śródziemnego [Martinis A., Minotou Ch., Poirazidis K. 2015, s. 119]. Występują tu endemiczne odmiany zatrzianu (*Limonium zakynthium*, *Limonium phitosianum*), a także 30 różnych gatunków orchidei objętych ścisłą ochroną. W morzu rozwija się tutaj ponad 170 gatunków roślin oraz 30 chronionych gatunków bezkręgowców, ryb, a także ssaków morskich – w tym foki mniszki śródziemnomorskie (*Monachus monachus*) [Karamanlidis A., Dendrinis P. 2015¹]. Co więcej, na wyspie można doliczyć się 140 gatunków ptaków [Dimitriadis C. i in. bdw, s. 11]. Na cały świat Zakynthos rozślawiły natomiast – również

zagrożone wyginięciem – żółwie morskie *Caretta caretta*, które za swe miejsca lęgowe obrały zakyntyjski plaże [Margaritoulis D. 2005, s. 917].

Zakynthos, według statystyk z 2011 roku, zamieszkuje ponad 43 tysiące osób [Grecki ogólny spis powszechny ludności i budynków 2011]. Nieoficjalne dane urzędu gminy oraz lokalnej policji wskazują jednak, że w rzeczywistości liczba ta może przekraczać 50 tysięcy, co jest efektem postępującej w ostatnich latach imigracji ludności z całego świata. Największy odsetek ludności napływowej stanowią Albańczycy oraz Brytyjczycy [Broersma F. 2008, s. 63]. Najwięcej osób zamieszkuje południowe i południowo-wschodnie krańce wyspy. Zakyntyjczycy skupieni są zwykle w małych, liczących kilkaset osób osadach lub wioskach. Najwięcej ludzi (około 10 tysięcy) żyje w stolicy wyspy, mieście Zakynthos.

Nim na Zakynthos w latach siedemdziesiątych XX wieku zaczęła rozwijać się turystyka, gospodarka wyspy opierała się niemal wyłącznie na uprawie roli, rybołówstwie i hodowli [Bekkers M. N. 2010, s. 1]. Do dziś zresztą rolnictwem trudni się na Zante wiele osób i stanowi ono istotne źródło utrzymania dla mieszkańców, częściowo także tych, którzy związali się już z turystyką [Kütting G. 2010, s. 91]. Uprawia się tutaj oliwki, winorośl, cytrusy, melony, arbuzy oraz zakyntyjskie cebule wodne (gr. *Zakynthivó Nεροκρέμμυδο*). Pośród zwierząt hodowlanych dominują kozy, owce i drób. Słynnymi, tradycyjnymi produktami rolnymi wytwarzanymi na Zakynthos są rodzynki zakyntyjskie z bezpestkowej odmiany winogron *Vitis corinthica*, a także ser *ladotiri* (gr. *λαδοτύρι*), powstający wskutek długotrwałego namaczania sera koziego i owczego w oliwie z oliwek.

Najmniejsze znaczenie dla lokalnej gospodarki ma na Zante przemysł, co wynika z czynników naturalnych oraz deficytu zasobów, które można by eksploatować na dużą skalę [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 415-416]. Na wyspie działa jednak kilka przedsiębiorstw trudniących się produkcją materiałów budowlanych oraz opakowań. Ponadto funkcjonuje tu kilkadziesiąt winiarni oraz tłoczni oliwy, młyny, rzeźnie i mleczarnie. 70 procent lokalnej ludności znajduje jednak zatrudnienie w usługach [Grecki ogólny spis powszechny ludności i budynków 2011], w tym także intensywnie rozwijającej się turystyce.

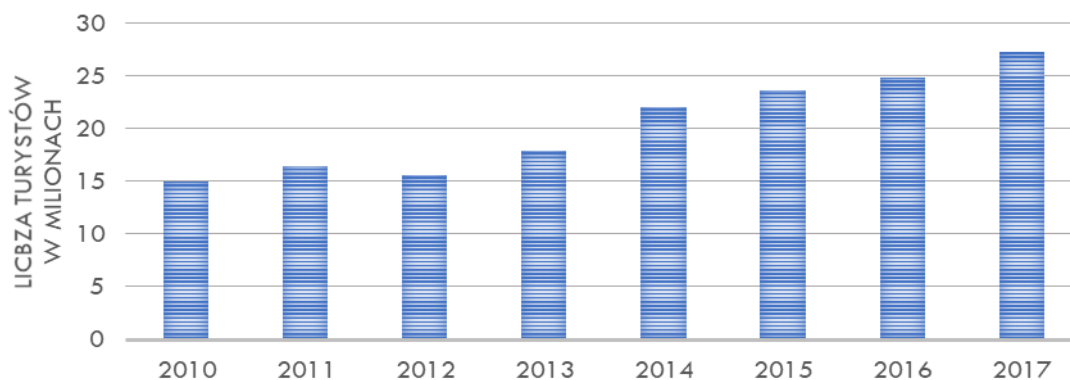
Na szczególną uwagę zasługuje bogate dziedzictwo kulturowe Zakynthos. Wyspę określa się niekiedy mianem ojczyzny poetów, gdyż to właśnie tutaj przyszli na świat słynni greccy pisarze, tacy jak Andreas Kalvos czy Dionizos Solomos, którzy mieli wpływ na kształtowanie się współczesnego języka greckiego. Warto wspomnieć, że Solomos jest także autorem *Hymnu do wolności*, którego pierwsze, spisane na Zante w XIX wieku strofy, do dziś są greckim hymnem narodowym. Choć pełna trzęsień ziemi przeszłość wyspy nie sprzyjała zachowaniu licznych śladów materialnych z czasów starożytnych, to wciąż można podziwiać tu pozostałości po grobowcach mykeńskich, a także prawosławne świątynie, które wznoszono w dawnych miejscach kultu mitologicznych bóstw – Apolla i Artemidy. Na Zakynthos nie brakuje wielu świadectw osadnictwa weneckiego, czego najokazalszym przykładem są ruiny

twierdzy znajdującej się na wzgórzu Bochali. Niezwykle cenne na są tutaj także wyjątkowe tradycje religijne związane z kultem patrona wyspy, świętego Dionizosa, a także zwyczaje kulinarne, charakterystyczne, melodyjne pieśni ludowe *kantades* (gr. *καντάδες*) czy stare, górskie osady takie jak Loucha czy Gyri, w których wciąż można podziwiać przykłady tradycyjnej, wyspiarskiej architektury.

Funkcje i dysfunkcje turystyki na Zakynthos a *overtourism*

Problematyka i metody badań

Rok 2018, mimo ponownego ożywiania się konkurencyjnych kierunków podróży takich jak Turcja, Egipt czy Tunezja, był kolejnym rekordowym rokiem dla greckiej turystyki [Travel in Greece. Country Report 2018]. W 2017 roku greckie granice przekroczyło prawie 28 milionów turystów, o ponad 12 milionów więcej niż zaledwie 7 lat wcześniej (ryc. 1). Wydali oni w Grecji łącznie 14,2 miliarda euro, prawie 2 miliardy więcej niż w roku poprzednim [Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Ελλάδας / Key figures of Greek Tourism 2018, s. 2-4]. Według prognoz liczby te w kolejnych latach będą jeszcze większe, co jest efektem rosnącej społecznej, gospodarczej i politycznej stabilności Grecji, rozwoju nowych, tanich linii lotniczych oraz rozszerzenia sieci istniejących już połączeń samolotowych [Travel in Greece. Country Report 2018].

Ryc. 1. Liczba turystów odwiedzających Grecję w latach 2010-2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Banku Grecji, www.bankofgreece.gr/en/statistics/external-sector/balance-of-payments/travel-services

Taka sama tendencja charakteryzuje region Wysp Jońskich, w tym także wyspę Zakynthos. Od wielu lat zaobserwować można tu coraz intensywniejszy napływ zwiedzających, wzrost zatrudnienia w turystyce, zwiększającą się liczbę hoteli i kwater do wynajęcia, połączeń lotniczych i promowych czy powstawanie coraz to nowych usług turystycznych [Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων / Key Figures for Ionian Islands Region 2018, s. 2-4]. Tak gwałtowny rozwój turystyki pociąga za sobą liczne

pozytywne, jak i negatywne konsekwencje dla całego obszaru recepcji, ale może prowadzić też do nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego. Mieszkając na Zante, prowadząc badania oraz pracując z odwiedzającymi wyspę turystami, postanowiłem zgłębić te problemy i rozważyć, czy na Zakynthos istnieje ryzyko wystąpienia zjawiska *overtourismu*. W tym celu dokonałem analizy stanu i kierunku rozwoju turystyki na wyspie do 2018 roku. W swoich rozważaniach poszukiwałem odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jak na przestrzeni lat zmienia się lokalna turystyka na Zakynthos?
- W jaki sposób turystyka wpływa na miejscową gospodarkę, kulturę i środowisko naturalne Zakynthos?
- Jakie zmiany wynikłe z rozwoju turystyki zauważalne są w układzie przestrzennym wyspy?
- Czy miejscowa ludność odczuwa społeczne konsekwencje intensyfikacji ruchu turystycznego oraz jaki jest jej stosunek do rozwoju turystyki na wyspie?
- Czy intensywny rozwój turystyki na Zakynthos wpływa na stopień satysfakcji turystów odwiedzających wyspę?

Badania terenowe bezpośrednio nastawione na poznanie kierunku rozwoju turystyki na Zakynthos prowadziłem od połowy maja do października 2018 roku. Niemniej jednak na Zante, w latach 2015-2018, spędziłem łącznie 12 miesięcy, podczas których miałem okazję z bliska przyjrzeć się funkcjonowaniu ruchu turystycznego na wyspie. Najczęściej przebywałem na Zante między majem a październikiem, czyli w okresie, kiedy na wyspę przybywa najwięcej zwiedzających. Pracowałem wówczas jako przewodnik całodniowych wycieczek lokalnych. Wykonywana praca pozwoliła mi dobrze poznać różne zakątki Zakynthos, zawiązać serdeczne przyjaźnie z mieszkańcami, poznać specyfikę tamtejszej turystyki, a także pozostawać w kontakcie zarówno z turystami, organizatorami ruchu turystycznego, osobami stale lub sezonowo pracującymi w turystyce, jak i członkami społeczności lokalnej.

W terenie wykorzystywałem metody jakościowe. Kluczowymi technikami były dla mnie obserwacje uczestniczące i nieuczestniczące, a także swobodne wywiady antropologiczne. Szczególnie ważne w zrozumieniu kierunku rozwoju turystyki na Zakynthos były rozmowy z burmistrzem Zakynthos oraz innymi pracownikami urzędu gminy, przedstawicielami Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos (gr. *Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου*), właścicielem jednego z najstarszych barów turystycznych w Laganas, właścicielem firmy Magic Tours organizującej wycieczki fakultatywne oraz pracownikiem jednego z największych biur nieruchomości na wyspie. Należy jednak wspomnieć, że nieocenioną pomocą w poznaniu i zrozumieniu lokalnej specyfiki były dla mnie również niezliczone rozmowy, które w przeciągu kilku lat odbyłem ze zwiedzającymi wyspę turystami, miejscową ludnością i osobami zatrudnionymi w usługach turystycznych. Choć często

nie odbywały się one w ściśle określonym czasie badań, ani nie miały z założenia charakteru wywiadów naukowych, stanowiły one dla mnie niebywale ważne źródło wiedzy kontekstowej, bez której opisywane badanie nie mogłoby zostać zrealizowane, jak również niezidentyfikowana przez mnie pozostałaby potrzeba jego przeprowadzenia. Także część moich obserwacji, niezwykle istotnych dla pełnego zrozumienia omawianego zjawiska, została poczyniona jeszcze przed podjęciem decyzji o prowadzeniu badań terenowych.

Analizując obecny stan oraz kierunek rozwoju turystyki na Zakynthos, opierałem się na – stworzonym przez badaczy skupionych wokół Uniwersytetu Nauk Stosowanych i Sztuki w Lucernie oraz Światowego Forum Turystyki w Lucernie – modelu wykorzystywanym w studiach przypadku miejsc o wysokim natężeniu ruchu turystycznego, uwzględniającym wszystkie aspekty turystyki zrównoważonej [Weber F. i in. 2017]. Zgodnie z tym schematem analiza turystyki w danym obszarze powinna zawierać takie elementy jak: ogólne informacje o badanym obszarze, charakterystykę dotychczasowego stanu rozwoju lokalnej turystyki, opis okoliczności, w których nastąpił rozwój turystyki, analizę funkcji i dysfunkcji turystyki w danym miejscu, wskazanie lokalnych działań podejmowanych w celu minimalizowania negatywnych skutków rozwoju turystyki, a także wnioski oraz opis spodziewanego kierunku rozwoju turystyki w danym miejscu [Weber F. i in. 2017, s. 206-210].

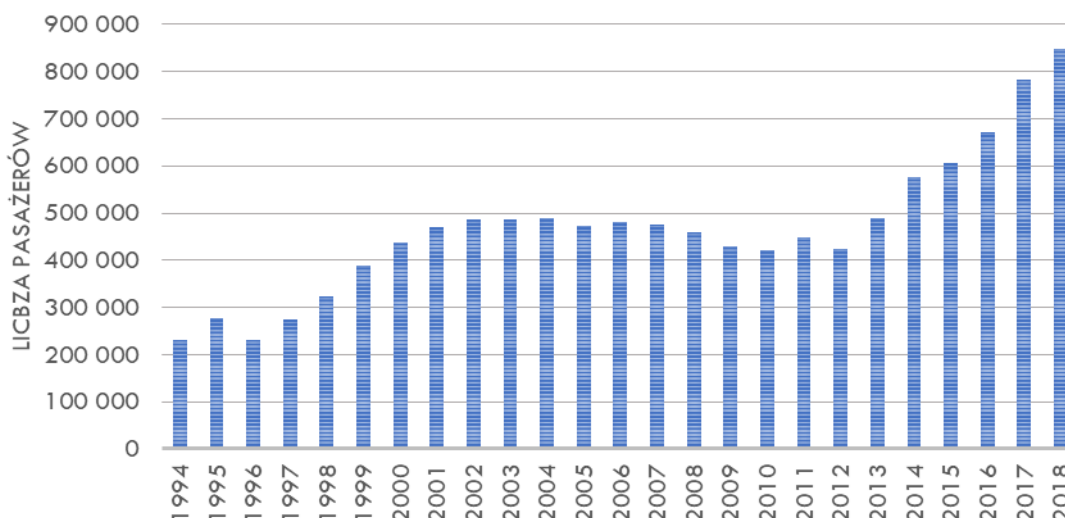
Stan rozwoju turystyki na Zakynthos do 2018 roku

Zakynthos od lat pozostaje jedną z najchętniej odwiedzanych greckich wysp⁵. Liczba turystów docierających na Zante w przeciągu 8 ostatnich lat niemal nieprzerwanie rośnie. W 2018 roku wyspę odwiedziło około miliona osób⁶. Zwiedzających, którzy dotarli na wyspę, było 20 razy więcej niż miejscowej ludności, a na jednego mieszkańca Zakynthos w ciągu roku przypada średnio 20 turystów. Tendencje wzrostu dobrze ukazują statystyki ruchu lotniczego na wyspie (ryc. 2).

Od stycznia do końca października 2018 roku na Zakynthos samolotami dotarło 847 881 osób z zagranicy, prawie 4 razy więcej niż ćwierć wieku temu. Szczególnie intensywny wzrost liczby pasażerów ma miejsce w ostatnim czasie. Przez 5 minionych lat liczba osób docierających na wyspę drogą powietrzną każdego roku zwiększała się średnio o 71 tysięcy.

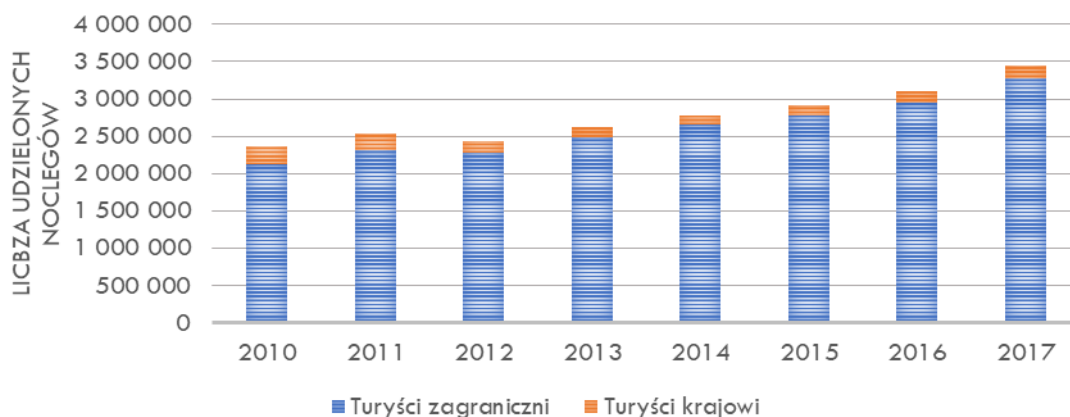
⁵ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

⁶ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

Ryc. 2. Liczba pasażerów lotów zagranicznych przybywających na Zante w latach 1994-2018
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych portu lotniczego im. D. Solomosa na Zakynthos
www.zth-airport.gr/en/zth/air-traffic-statistics

Stale rozwija się również baza noclegowa wyspy. W 2017 roku na Zante działały 282 hotele, o 10 więcej niż zaledwie 5 lat wcześniej. Znajdowało się w nich 15 995 pokoi i 31 235 łóżek. 80 procent obiektów stanowiły hotele posiadające jedną, dwie lub trzy gwiazdki. Najwięcej (53%) było hoteli dwugwiazdkowych. Na wyspie znajduje się też 1011 innych obiektów noclegowych oferujących pokoje do wynajęcia (7063 pokoje, 16 643 łóżka) [*Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων / Key Figures for Ionian Islands Region 2018*, s. 4-5]. Są one popularne zwłaszcza wśród turystów niskobudżetowych i indywidualnych [*Marketing Plan Τουριστικού Προϊόντος Ιονίων Νήσων / Οδικός Χάρτης 2015-2020 2015*, s. 196]. Ponadto, w ostatnich latach na wyspie coraz powszechniejsze staje się zjawisko wynajmowania turystom kwater prywatnych bezpośrednio przez samych gospodarzy za pośrednictwem platformy *Airbnb*. W 2018 roku na Zakynthos dostępnych było 306 ofert takiego krótkoterminowego najmu całych domów i 278 niezależnych pokoi prywatnych [www.airbnb.pl, dostęp: 22.11.2018]. Skalę ruchu turystycznego na wyspie oddaje również niemal nieprzerwanie rosnąca liczba noclegów udzielonych turystom. W 2017 roku wyniosła ona prawie 3,5 miliona (ryc. 3).

Ryc. 3. Liczba noclegów udzielonych turystom krajowym i zagranicznym na Zakynthos w latach 2010-2017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Greckiego Urzędu Statystycznego www.statistics.gr/en/statistics/ind

W 2017 roku na Zakynthos dotarli turyści z kilkudziesięciu różnych krajów świata zlokalizowanych na 6 kontynentach⁷. Średnia długość ich pobytu wynosiła 7 dni [*Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων / Key Figures for Ionian Islands Region 2018*, s. 7]. Najliczniejszą grupę zwiedzających stanowili Brytyjczycy, Polacy, Holendrzy, Włosi i Szwedzi [*Zakynthos International Airport „Dionysios Solomos”. International Traffic By Country 2017*, s. 1-2]. Od 2016 roku zauważalnym trendem jest wzrost liczby odwiedzających z krajów takich jak Chiny, Korea Południowa, Singapur czy Japonia. Jednym z kluczowych czynników, które przyczyniły się do sławy Zante w Azji było powstanie koreańskiego serialu *Taeyang-ui huye* (ang. *Descendants of the Sun*), którego znaczną część kręcono na Zakynthos. Ogromna popularność serialu w wielu krajach Azji przełożyła się na rosnącą liczbę turystów pragnących na własne oczy zobaczyć miejsca, w których rozgrywały się losy bohaterów. Tak wyraźne zainteresowanie Azjatów podróżą do Grecji miało też stanowić dodatkowy powód, dla którego stworzono nowe, bezpośrednie połączenie lotnicze między Atenami a Pekinem⁸.

Dominującym typem turystyki na wyspie jest turystyka zorganizowana o charakterze masowym [*Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019*, 2014, s. 14]. Koncentruje się ona w obszarach nadmorskich i najczęściej jest nastawiona na formułę *3S – Sun, Sea & Sand*, co oznacza, że większość przybywających na Zakynthos turystów poszukuje wakacyjnego relaksu w ciepłym klimacie i otoczeniu pięknych krajobrazów. Odwiedzający preferują bierną formę wypoczynku, a walory kulturowe i edukacyjne podróży nie zawsze są ich priorytetem. Na wyspę przybywają najczęściej w ramach wykupionych u zagranicznych touroperatorów ofert pakietowych – często w opcji *all inclusive*, która w cenie wakacji

⁷ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

⁸ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

uwzględnia nie tylko koszty przelotu i zakwaterowania, ale także pełnego wyżywienia czy ewentualnych usług dodatkowych.

Charakter turystyki na Zakynthos jest zgodny z obrazem wyspy kreowanym przez zagranicznych touroperatorów⁹. W narracji organizatorów ruchu turystycznego Zante jest przedstawiane jako miejsce błędnego wypoczynku, idylliczna kraina czy swoisty odpowiednik raj. Doświadczenia turystów przybywających na wyspę projektowane są w taki sposób, aby utwierdzić ich w podobnym przekonaniu. Oni sami też na otaczającą ich rzeczywistość spoglądają przez pryzmat turystycznych folderów [Lidzbarski T. 2018].

Na Zakynthos można dotrzeć drogą morską lub powietrzną. W 2017 roku tutejszy port lotniczy im. Dionizosa Solomosa obsługiwał bezpośrednie połączenia z 41 krajami na 4 kontynentach. Jeszcze dwa lata wcześniej funkcjonowało tylko 28 takich tras [*Zakynthos International Airport „Dionysios Solomos”. International Traffic By Country 2017*, s. 1-2]. Jednak wszystkie te połączenia realizowane są jako loty czarterowe, a nie rejsowe, co oznacza, że kursują one jedynie na podstawie umów między firmami przewozowymi a biurami podróży. W związku z tym każde z nich ma charakter sezonowy i funkcjonuje maksymalnie od marca do listopada. W pozostałych miesiącach zakiyntyjskie lotnisko obsługuje jedynie loty krajowe. Bezpośrednie połączenia w obrębie Grecji łączą wyspę z Atenami i Argostoli, stolicą wyspy Kefalonia.

Na wyspie znajdują się dwa większe porty. Z położonego w północnej części wyspy portu Agios Nikolaos w sezonie turystycznym kursuje prom pasażersko-samochodowy na Kefalonię. W 2017 roku obsłużył on łącznie 92 036 pasażerów. Najważniejszy port Zakynthos zlokalizowany jest natomiast w stolicy wyspy. W 2017 roku skorzystało z niego aż 1 030 643 pasażerów [*Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων / Key Figures for Ionian Islands Region 2018*, s. 8]. Wypływające stąd promy zmierzają do zlokalizowanej na Peloponezie miejscowości Kyllini i stanowią główne połączenie wyspy ze stałym lądem. Choć kursują one codziennie przez cały rok, to ich częstotliwość poza sezonem turystycznym spada. Zimą dodatkowym utrudnieniem komunikacyjnym są częste sztormy, niekiedy czasowo uniemożliwiające odbycie morskiej przeprawy. Latem miasto Zakynthos drogą wodną połączone jest również z portem Bari we Włoszech.

Infrastruktura turystyczna najprężniej rozwija się u południowych i wschodnich wybrzeży wyspy. W dużej mierze wynika to z naturalnego ukształtowania terenu. W tych częściach znajduje się bowiem najwięcej łagodnych i piaszczystych plaż, a forma terenu w zdecydowanej większości jest płaska, co z kolei ułatwia rozbudowę infrastruktury. U południowo-wschodnich wybrzeży Zante zlokalizowana jest ponadto stolica wyspy oraz większość punktów usługowo-handlowych. Najwięcej turystów zatrzymuje się

⁹ Analizą turystycznego wizerunku Zakynthos zajmowałem się podczas prowadzonych przeze mnie na badaniach terenowych w 2015 i 2016 roku.

w miejscowościach Argassi, Kalamaki, Laganas, Agios Sostis, Tsilivi oraz Alykes i Alykanas. Funkcjonują one w trakcie sezonu turystycznego i nie są licznie zamieszkiwane przez lokalną ludność. Ich dynamiczny rozwój nastąpił wraz z pojawianiem się coraz większej liczby turystów, dlatego też to właśnie tutaj funkcjonuje najwięcej hoteli, tawern, barów czy sklepów turystycznych.

Historia turystyki na Zakynthos

Turystyka na Zakynthos dynamicznie zaczęła rozwijać się pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku [Kütting G. 2010, s. 94]. Nim uległa ona umasowieniu, na Zante zatrzymywali się najczęściej indywidualni turyści z różnych części Grecji, którzy także współcześnie stanowią znaczny odsetek zwiedzających. Docierali na wyspę promem z Peloponezu i zatrzymywali się w kwaterach lub apartamentach prywatnych. W podobny sposób na Zante podróżowali również pierwsi zorganizowani turyści z Wielkiej Brytanii, którzy zaczęli pojawiać się tu w latach osiemdziesiątych XX wieku [Kütting G. 2010, s. 103-104].

Bezpośrednim czynnikiem, który doprowadził do poważnego i planowego rozwoju turystyki na Zante, były działania greckiego rządu podjęte w 1970 roku. Zmierzały one do ustabilizowania sytuacji demograficznej wyspy oraz powstrzymania nasilającego się wówczas zjawiska emigracji lokalnej ludności, która borykała się z coraz mocniej odczuwalnym bezrobociem, wciąż pogarszającymi się warunkami życia oraz poszukiwała lepszych perspektyw na przyszłość. Potrzeba zaradzenia tym nasilającym się problemom skłoniła wówczas greckie władze do wdrożenia programu intensyfikacji rolnictwa oraz rozbudzenia rozwoju turystyki. Spodziewano się ożywienia obu wspomnianych sektorów, jednak ostatecznie rzeczywisty rozkwit nastąpił w obszarze turystyki, która szybko stała się czynnikiem wielu przemian i rozwoju gospodarczego Zakynthos [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 415-416].

Kluczowym dla zakyntyjskiej turystyki było otwarcie na wyspie portu lotniczego w 1978 roku. Już w pierwszych latach wskutek jego uruchomienia liczba docierających w przeciągu roku na Zante turystów wzrosła z 2,5 tysiąca do 15 tysięcy. Przełomowy był jednak rok 1982, w którym wydłużony został pas startowy, co pozwoliło na otwarcie lotniska dla międzynarodowych lotów czarterowych [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 416]. Od tamtej chwili liczba przybywających na wyspę osób z całego świata niemal nieprzerwanie wzrasta.

Od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku aż do 1995 roku kierunki rozwoju turystyki na wyspie były zależne przede wszystkim od lokalnych władz i pochodzących z wyspy inwestorów. Bazowano na miejscowym kapitale i pożyczkach udzielanych przez greckie banki [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 417]. Istotne źródło finansowania stanowiły też

zintegrowane programy śródziemnomorskie, których beneficjentem była cała Grecja [Czekalski T. 2005, s. 634]. Gdy w 1985 roku u władzy znalazła się socjalistyczna partia PASOK, pochodzące z nich fundusze mógł pozyskać bardzo łatwo niemal każdy, w szczególności na projekty dotyczące rozwoju turystyki [Kütting G. 2010, s. 94].

Od połowy lat dziewięćdziesiątych zakyntyjska turystyka zaczęła stopniowo przybierać masowy charakter, a lokalna gospodarka w coraz większym stopniu uzależniała się od decyzji zagranicznych organizatorów turystyki [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 94]. Pierwsi na wyspie inwestować zaczęli touroperatorzy brytyjscy, dla których nowe lotnisko, rozbudowująca się infrastruktura oraz możliwość korzystania z zewnętrznych funduszy strukturalnych stwarzały niezwykle korzystne warunki rozwoju [Kütting G. 2010, s. 94].

Najszybciej na Zante turystyczną popularność zyskała miejscowość Laganas. Jeszcze na początku lat osiemdziesiątych XX wieku znajdowały się w niej zaledwie trzy hotele, ale po 1990 roku zmieniła się ona w znany w całym basenie Morze Śródziemnego kurort, w którym każdego roku wypoczywało prawie 400 tysięcy osób [Kütting G. 2010, s. 103]. Mimo to funkcjonujących tu wówczas hoteli i apartamentów nie kwalifikowano jako obiektów o wysokim standardzie. Był to efekt braku wcześniejszych planów zagospodarowania przestrzennego tego obszaru oraz decyzji właścicieli ziem i brytyjskich inwestorów, którzy, kierowani chęcią łatwego zysku, stawiali wyłącznie na tanie, szybkie i proste budownictwo [Kütting G. 2010, s. 94]. W pierwszych latach nowopowstała infrastruktura przyciągała do Laganas młode rodziny z dziećmi. Jednak, kiedy dekadę później tutejsze hotele podupadły, a turystyczne zaplecze straciło na jakości, turyści oczekujący wyższych standardów obsługi zostali zastąpieni przez zagraniczny, nastoletni tłum, dla którego ważniejsze od jakości obiektów wypoczynkowych, pozostają huczne imprezy do rana [Kütting G. 2010, s. 94].

Długo trudności z rozwinięciem wysokiej jakości bazy turystycznej na wyspie wynikały z nieskutecznej formy opodatkowania turystyki przez grecki rząd. Do 1996 roku składano jedynie indywidualne i trudne w weryfikacji deklaracje. Dane Urzędu Lotnictwa Cywilnego na Zakynthos opublikowane w 1994 roku zdradzają na przykład, że skala dochodu wykazywanego przez obiekty noclegowe odpowiadała jedynie jednej trzeciej spośród wszystkich zagranicznych turystów, którzy dotarli wówczas na Zante lotami czarterowymi. Nieujawnianie pełnych przychodów z turystyki szkodziło zakyntyjskiej gospodarce, gdyż uniemożliwiało władzom pobór lokalnego podatku od zakwaterowania oraz podatków krajowych, z których pozyskane fundusze mogłyby przyczynić się do dalszego rozwoju miejscowej infrastruktury. Problem ten rozwiązały dopiero częste kontrole i reformy podatkowe sprzed 1999 roku [Spyropoulou S., Dimopoulos D. 1999, s. 11].

Historia turystyki na Zakynthos ukazuje, że u podstaw jej rozwoju wielokrotnie legły nieprzemyślane decyzje gwarantujące łatwy zysk, ale w dłuższej perspektywie niekoniecznie korzystny skutek. Doskonale obrazuje to ogrom funkcji i dysfunkcji tutejszej turystyki.

Funkcje i dysfunkcje turystyki na Zakynthos

Rozwój turystyki na Zakynthos od samego początku wiąże się z konsekwencjami gospodarczymi, przestrzennymi, społecznymi, kulturowymi i przyrodniczymi (Tab. 1). Mają one zarówno pozytywny, jak i negatywny charakter, a ze względu na coraz bardziej nasilający się ruch turystyczny ich liczba w kolejnych latach może wzrastać¹⁰.

Gospodarka Zante opiera się na turystyce, a udział sektora usług, do którego się ona zalicza, w wytwarzaniu lokalnego PKB sięga już prawie 70 procent [www.zakynthos.gov.gr/zakynthos-island/genika/paragwgiko-systima-oikonomika-stoixeia.html, dostęp: 23.11.2018]. Już w latach siedemdziesiątych XX wieku rozwój turystyki umożliwił ustabilizowanie niepewnej sytuacji gospodarczej wyspy [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 415-416]. W turystyce znajduje zatrudnienie znaczna część mieszkańców Zante, a także krajowych oraz zagranicznych pracowników sezonowych, którzy przebywają tu od kwietnia do października. Dla wielu osób ruch turystyczny stanowi główne źródło dochodu, a płynące z niego korzyści sprawiają, że trawiący Grecję kryzys ekonomiczny jest na wyspie mniej odczuwalny¹¹. Zainteresowanie odwiedzających lokalnymi specjalami, takimi jak wino, rodzynki, miody, oliwki i oliwa z oliwek jest korzystne dla rolników, którzy zarabiają, oferując te produkty turystom. Wielu gospodarzy otwiera też swoje tłocznie oliwy i winiarnie dla zwiedzających. Atrakcyjność pracy w turystyce, która w kilka miesięcy pozwala zarobić więcej niż cały rok ciężkiej pracy na roli, skłoniła wiele osób do całkowitej rezygnacji z uprawy ziemi czy hodowli zwierząt. Agrarny potencjał Zakynthos nie jest więc w pełni wykorzystywany, a coraz więcej terenów rolniczych zajmuje szybko rozwijająca się infrastruktura turystyczna. Niemniej, wciąż dominującym na Zante trendem jest łączenie pracy w turystyce z zajęciami rolniczymi¹².

Nie wszystkie dochody z turystyki pozostają na lokalnym rynku. Spora część odpływa za granicę, co związane jest z masowym charakterem ruchu turystycznego, którego organizatorem są duże międzynarodowe korporacje turystyczne¹³. Kompleksowość ich ofert typu *all inclusive* sprawia, że turyści coraz rzadziej korzystają z lokalnych usług. Stołują się tylko w hotelach, wybierają wycieczki organizowane przez touroperatorów i wynajmują samochody za pośrednictwem rezydenta. Mieszkańcy skarżą się, że turyści cały swój pobyt spędzają nad hotelowym basenem, nie zaś poza jego murami. Cierpi na tym lokalna ekonomia, ponieważ, o ile liczba turystów wciąż wzrasta, to maleje suma turystycznych wydatków przypadających na jednego mieszkańca [Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Zakynthos 2014-2019 2014, s. 20].

Tab. 1. Funkcje i dysfunkcje turystyki na Zakynthos

¹⁰ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

¹¹ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

¹² Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

¹³ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

TURYSTYKA NA ZAKYNTHOS	
FUNKCJE	DYSFUNKCJE
GOSPODARCZE	
<ul style="list-style-type: none"> • Napływ zewnętrznego kapitału • Ustabilizowanie sytuacji gospodarczej wyspy • Powstawanie nowych miejsc pracy • Ograniczenie skutków greckiego kryzysu ekonomicznego • Wzrost zainteresowania produktami sektora rolniczego (wino, rodzynki, miody, oliwki i oliwa z oliwek) • Wzrost inwestycji zagranicznych na rynku lokalnym 	<ul style="list-style-type: none"> • Okresowe bezrobocie mieszkańców powodowane sezonowością ruchu turystycznego • Ograniczone wykorzystanie agrarnego potencjału wyspy • Zajmowanie terenów o przeznaczeniu rolniczym przez infrastrukturę turystyczną • Odływ części dochodów z turystyki za granicę • Spadek popularności usług świadczonych lokalnie na rzecz oferty zewnętrznych touroperatorów • Postępujące uzależnianie miejscowej gospodarki od zagranicznych touroperatorów • Wzrost cen niektórych produktów i nieruchomości
PRZESTRZENNE	
<ul style="list-style-type: none"> • Udogodnienia komunikacyjne <ul style="list-style-type: none"> - powstanie lotniska - rozrost sieci dróg na wyspie • Objęcie ochroną, uporządkowanie i odrestaurowanie obiektów zabytkowych 	<ul style="list-style-type: none"> • Przeciążenie infrastruktury turystycznej w miesiącach letnich • Przeciążenie sieci kanalizacyjnych • Rosnąca liczba odpadów, powstawanie nielegalnych wysypisk, zaśmiecenie krajobrazu • Nasilone zużycie wody i energii elektrycznej • Chaotyczna zabudowa i spadek estetyki krajobrazu • Zanik tradycyjnej wyspiarskiej architektury • Nadmierne zatłoczenie przestrzeni publicznych • Rosnąca ilość wypadków drogowych • Hałas
KULTUROWE	
<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost świadomości kulturowej mieszkańców • Promocja rodzimej kultury wśród światowego grona odbiorców • Rewitalizacja lub ocalenie wybranych aspektów kultury lokalnej (np. tradycyjne tańce ludowe) 	<ul style="list-style-type: none"> • Komerccjalizacja tradycji i obyczajów • Utowarowienie, modyfikowanie i upraszczanie kultury lokalnej na potrzeby turystów
SPOŁECZNE	

<ul style="list-style-type: none"> • Unormowanie niestabilnej sytuacji demograficznej wyspy • Zahamowanie zjawiska emigracji ludności • Wzrost poziomu życia mieszkańców • Otwarcie na nowe idee i poszerzenie perspektyw poznawczych lokalnej młodzieży • Zachęta do nauki języków obcych • Zawijazywanie międzynarodowych przyjaźni • Wzrost liczby międzynarodowych małżeństw 	<ul style="list-style-type: none"> • Spadek poziomu wykształcenia lokalnej młodzieży • Ograniczenie perspektyw rozwoju zawodowego tylko do turystyki • Rosnąca liczba konfliktów między rywalizującymi właścicielami lokalnych firm turystycznych • Nasilająca się zazdrość sąsiedzka • Upowszechnienie się gościnności kupieckiej • Rozwój zjawisk o charakterze patologicznym (narkomania, nadużywanie alkoholu, akty turystycznego wandalizmu)
PRZYRODNICZE	
<ul style="list-style-type: none"> • Powstawanie obszarów chronionych – Narodowy Park Morski na Zakyntos 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaśmiecanie plaż • Wzrost zanieczyszczenia wód wokół wyspy • Zadeptywanie obszarów chronionych • Wzrost zagrożenia pożarowego • Nadmierna eksploatacja łowisk • Niszczenie gniazd żółwi <i>Caretta caretta</i>, wypieranie żółwi z ich naturalnych obszarów lęgowych, śmiertelne zranienia niektórych osobników silnikami łodzi motorowych

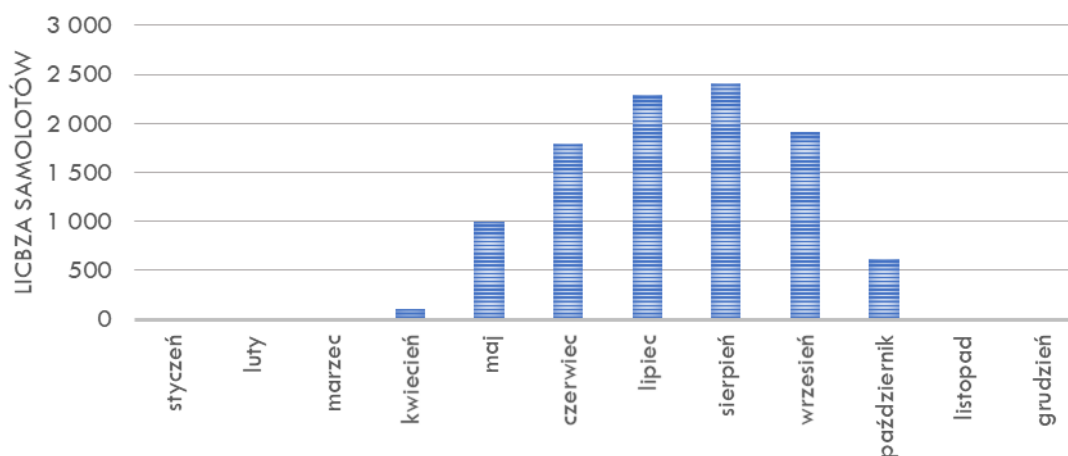
Źródło: Opracowanie własne.

Intensywny rozwój turystyki prowadzi do uzależniania miejscowej gospodarki od zagranicznych touroperatorów. Wiele hoteli, tawern i innych obiektów usługowych działa w oparciu o zawarte z nimi umowy. Dzięki temu właściciele nie muszą martwić się o wypełnienie hotelowych pokoi czy stały ruch w swojej restauracji. Międzynarodowe koncerny pomagają w regulowaniu kwestii finansowych i doradzają w dostosowaniu poszczególnych miejsc do potrzeb i oczekiwań gości. Firmy te mogą też wpływać na decyzje polityczne i gospodarcze oraz ustalać kierunki dalszego rozwoju turystyki na wyspie. Niejednokrotnie to od touroperatorów pochodzą pierwsze środki na budowę nowych hoteli [Kütting G. 2010, s. 104-105].

Napływ turystów przyczynia się na Zante do wzrostu cen niektórych produktów oraz nieruchomości [Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019 2014, s. 20]. Ziemie i domy drożeją, mimo że tendencja ta w innych, mniej turystycznych częściach kraju jest odwrotna. Popularność platform takich jak *Airbnb* sprawiła, że coraz więcej Zakyntyjczyków wynajmuje swoje nieruchomości turystom, gdyż najem krótkoterminowy latem jest bardziej dochodowy niż całoroczne wynajmowanie lokum miejscowej ludności. Na dłuższe oferty najmu wielu właścicieli decyduje się wyłącznie

w miesiącach zimowych. Z tego powodu Zakyntyjczykom coraz trudniej znaleźć stałe miejsce do zamieszkania¹⁴.

Istotne konsekwencje ma także sezonowość ruchu turystycznego na Zante. Pierwsze samoloty zza granicy lądują tutaj w marcu, a ostatnie opuszczają wyspę w listopadzie [Zakinthos International Airport „Dionysios Solomos”. 2017 vs 2016. Traffic Development Overview 2017, s. 2]. Najwięcej turystów dociera na Zakynthos w miesiącach letnich, od czerwca do września (ryc. 4).

Ryc. 4. Liczba samolotów przybywających na Zakynthos zza granicy w poszczególnych miesiącach 2017 roku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych portu lotniczego im. D. Solomosa na Zakynthos www.zth-airport.gr/en/zth/air-traffic-statistics

Sezonowość turystyki na Zante wynika z uwarunkowań klimatycznych oraz kreowania obrazu wyspy w narracjach turystycznych jako typowo wakacyjnego kierunku podróży [Lidzbarski T. 2018, s. 84]. Intensywna koncentracja ruchu turystycznego w kilku zaledwie miesiącach może być czynnikiem destabilizującym lokalny rynek. Pracujący w turystyce Zakyntyjczycy po sezonie są zmuszeni do poszukiwania innych opcji zatrudnienia lub zostają skazani na bezrobocie, którego skutki w pewnym stopniu minimalizuje okresowy zasiłek państwowy. Wskutek sezonowości dostępna na Zante infrastruktura jest przeciążona w miesiącach letnich i niewykorzystywana w pełni zimą. W trakcie sezonu wakacyjnego spada również jakość świadczonych usług, co jest efektem przemęczenia osób zatrudnionych w turystyce, które często przez kilka miesięcy z rzędu pracują kilkanaście godzin dziennie bez szansy na dzień wolny. Coraz wyraźniej skutki nagromadzenia tak ogromnej liczby turystów w tak krótkim czasie i na tak niewielkiej przestrzeni zauważalne są także w środowisku naturalnym. Konieczne wydaje się zatem dążenie do stopniowego rozciągania sezonu turystycznego w czasie, przy czym należy pamiętać, że owa zimowa przerwa od turystyki wciąż dla wielu członków lokalnej społeczności jest okresem, który wykorzystują oni na pracę

¹⁴ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

na roli, zbiór oliwek, wszelkie naprawy i porządki przed kolejnym sezonem. Jest to też chwila wytchnienia dla tutejszej przyrody.

Turystyka na Zakynthos jest katalizatorem przemian o charakterze przestrzennym, które znacznie przyczyniły się do podniesienia poziomu życia lokalnej ludności. Powstanie lotniska pozwoliło na zwiększenie liczby docierających na wyspę turystów, ale stało się też ogromnym ułatwieniem dla mieszkańców Zante, wcześniej skazanych jedynie na przeprawy promowe. Dzięki turystyce rozrosła się sieć zakyntyjskich dróg. Z nowopowstałej infrastruktury, turystycznych atrakcji i rozrywek, których oferta jest znacznie szersza niż kiedyś, korzystają również Zakyntyjczycy. Zainteresowanie turystów przyczyniło się też do odrestaurowania i uporządkowania wielu zabytkowych obiektów na wyspie [Marinos P. 1983, s. 213].

Zdaniem zarówno lokalnych władz, jak i wielu mieszkańców wyspy, największym problemem na Zakynthos jest przeciążenie przestarzałej infrastruktury, nieadekwatnej do bieżących potrzeb¹⁵. Szczególnej uwagi wymaga rosnąca ilość odpadów oraz brak właściwej gospodarki wodno-ściekowej [*Πενταετος Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019* 2014, s. 7]. W sezonie turystycznym na Zakynthos każdego dnia powstaje 200 ton śmieci¹⁶. Lokalne służby nie są w stanie poradzić sobie z ogromną masą odpadów, co prowadzi do powstawania nielegalnych wysypisk. Problem ten trwa już kilka lat i nie rozwiązało go również otwarcie nowego składowiska odpadów na przełomie 2017 i 2018 roku. Inną ważną kwestię stanowi brak należycie rozwiniętego poczucia odpowiedzialności i świadomości niektórych turystów oraz mieszkańców wyspy, którzy zaśmiecają tereny zielone.

Niewydolny jest również system kanalizacyjny Zakynthos. Największe trudności występują u wschodnich wybrzeży wyspy, w rejonie turystycznej miejscowości Tsilivi, gdzie w lipcu 2018 doszło do niekontrolowanego wycieku ścieków¹⁷. Nieczystości na Zakynthos po uprzednim oczyszczeniu trafiają do morza. Działająca na wyspie przepompownia nie jest jednak dostosowana do potrzeb rozwijającego się ruchu turystycznego, a jej przepustowość pozwala przetworzyć tylko część nieczystości [*Πενταετος Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019* 2014, s. 27]. Pojawianie się nowych obiektów hotelowych prowadzi do przeciążenia sieci kanalizacyjnej, nagłych wycieków, a także niepełnego oczyszczenia, co oznacza, że do morza i gruntu trafia woda, która wciąż zawiera pewne ilości szkodliwych substancji.

Silna koncentracja ruchu turystycznego na Zakynthos wiąże się z nasilonym zużyciem energii elektrycznej i wody słodkiej. Jej naturalne zasoby znajdują się w źródłach głębinowych i kurczą w szybkim tempie. Zaopatrzenie w wodę, zwłaszcza w sezonie turystycznym, często

¹⁵ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

¹⁶ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

¹⁷ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

odbywa się z przerwami, ponieważ jej przepompowywane ilości nie są wystarczające, aby zaspokoić zapotrzebowanie wszystkich konsumentów. Największe problemy dotyczą północnej i środkowej części wyspy oraz obszarów górskich. Część rurociągów jest ponadto przestarzała, co prowadzi do przecieków. Sporym zmartwieniem jest też jakość wód gruntowych. Ich zasoby zlokalizowane są na dużych głębokościach, a pod nimi przepływają wody morskie, przez co charakteryzuje je bardzo wysokie stężenie chlorków, które w dużych ilościach mogą być szkodliwe dla ludzkiego organizmu [*Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019* 2014, s. 26].

Niektóre obszary Zakynthos do dzisiaj nie są właściwie oświetlone. Wiele dróg poza stolicą wyspy i miejscowościami turystycznymi nocami pogrążonych jest w ciemności. Wyspa zaopatrywana jest w energię elektryczną wytwarzaną w kontynentalnej części kraju, co uzależnia ją w pełni od dostaw Państwowego Przedsiębiorstwa Energetycznego (gr. *Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού*). W przypadku strajków czy czasowych przerw w dostawach na Zante brakuje niezależnych źródeł zasilania pozwalających na sprawną obsługę tak intensywnego ruchu turystycznego¹⁸.

Dużym problemem na Zakynthos, przede wszystkim wokół zatoki Laganas, pozostaje chaotyczna zabudowa, będąca efektem braku planów zagospodarowania przestrzennego u początków turystycznej ery na Zante [*Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019* 2014, s. 22]. Negatywnie wpływa to na walory estetyczne okolicy i zmienia krajobraz. Powoli zanika tradycyjna wyspiarska architektura wypierana przez nowe i praktyczne formy budownictwa [Marinos P. 1983, s. 213]. Wskutek działań touroperatorów wśród lokalnej ludności zapanowała moda na przydomowe baseny. Niegdyś mieszkańcy wyspy, ale także odwiedzający ją turyści, zmierali na Zante, by zrelaksować się nad brzegiem morza. Organizatorzy z czasem wpłynęli jednak na zmianę tego wzorca wypoczynku, wznosząc hotele wyposażone w baseny [Kütting G. 2010, s. 104].

Efektorem dużego natężenia ruchu turystycznego na wyspie jest powszechnie panujący tu w sezonie wakacyjnym tłok i przeludnienie wielu miejsc. Rośnie intensywność ruchu na drogach, które są wąskie, kręte i niedostosowane do tak dużej liczby pojazdów¹⁹. Dobrym przykładem jest trasa, która wiedzie na klif otaczający Zatokę Wraku. Jest to w rzeczywistości wąski pas asfaltu miejscami ciągnący się nieopodal stromej krawędzi klifu. Wielu kierowców, ze względu na brak miejsc parkingowych, pozostawia swoje pojazdy wzdłuż drogi, czyniąc ją jeszcze mniej przejezdną. Niekiedy lokalni kierowcy muszą samodzielnie sterować ruchem, aby uniknąć zatorów. W lipcu 2018 roku jeden z autokarów wycieczkowych niemal stoczył się tutaj ze skarpy, gdy kierowca wymijał stojące na drodze samochody.

¹⁸ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

¹⁹ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

Ruch turystyczny w okolicy Zatoki Wraku nie ogranicza się wyłącznie do drogi dojazdowej. Ten najpopularniejszy na wyspie obszar nie został jednak właściwie zagospodarowany i dostosowany do ogromnej liczby odwiedzających. Balkon widokowy ponad Zatoką nie pozwala uwiecznić w pełni panoramicznego widoku na okolicę, mimo to wielu turystów decyduje się na oczekiwanie w długiej kolejce, najczęściej w upale i pełnym słońcu. Część zwiedzających wybiera natomiast krótki spacer po kamienistym szlaku wiodącym do miejsca, z którego można podziwiać Zatokę Wraku w całej okazałości. Wiele osób zbacza jednak z wyznaczonej ścieżki i, ignorując oznaczenia, staje nad samą krawędzią prawie dwustumetrowej przepaści. Tłoczno jest także na położonej w Zatoce plaży. W szczycie sezonu cumują tam dziesiątki łodzi, w tym również duże statki mieszczące na pokładzie nawet 300 pasażerów. W rezultacie turyści narzekają na wszechobecny tłum, swąd spalin i brak możliwości swobodnej kąpieli.

Turystyka wpływa na lokalne aspekty kulturowe. Za sprawą jej rozwoju Zakyntyjczycy zyskali okazję do ukazywania bogactwa swojej rodzimej kultury światowemu gronu odbiorców. Znacznie wzrosła ich samoświadomość i poczucie lokalnej przynależności. Jak uważa jedna z lokalnych przewodniczek: *Mieszkańcy dzięki turystom są jeszcze bardziej wrażliwi na mnogość i różnorodność swoich tradycji*²⁰. Niewątpliwie, przeniesienie licznych aspektów tutejszej kultury w sferę turystycznych doświadczeń pozwala ożywić je lub całkowicie zrewitalizować i ocalić od zapomnienia [Wieczorkiewicz A. 2012, s. 68-70]. Wiele tradycyjnych tańców ludowych wykonywanych zazwyczaj jedynie przy okazji świąt, ślubów czy odpustów na Zakynthos obecnie inscenizuje się podczas greckich wieczorów dla turystów. W ten sposób zostaje podtrzymana ich ranga, gdyż na swój sposób stają się wyznacznikiem lokalnej tożsamości. Z drugiej strony, jest to przykład komercjalizacji tradycji i obyczajów, utowarowienia zakyntyjskiej kultury i uczynienia częścią ekonomicznej wymiany, przez co bywa modyfikowana, powielana i upraszczana w zależności od potrzeb gości [Marinos P. 1983, s. 213]. Takie działanie nie zawsze jest jednak destrukcyjne. Prowadzi raczej do wykształcenia się swoistego kulturowego konglomeratu powstającego na styku świata turystów i miejscowej ludności. Zdaniem jednej z pracownic urzędu gminy Zakynthos, *mieszkańcy przychodzą do Urzędu i dopytują, czego oczekują turyści, tak by następnie mogli wdrożyć te wszystkie nowe rzeczy, by wykreować środowisko turystyczne nowej jakości, które połączy tutejsze tradycje, kulturę i produkty lokalne z potrzebami turystów, również tymi, które wynikają z ich pochodzenia i z tego, do czego są przyzwyczajeni*²¹.

Turystyka na Zakynthos ma wiele konsekwencji o charakterze społecznym. Jej rozwinięcie pozwoliło na unormowanie niestabilnej sytuacji demograficznej wyspy w latach siedemdziesiątych XX wieku oraz zahamowanie zjawiska emigracji ludności. Nowe

²⁰ Wypowiedź I. S., przewodniczki lokalnej, tłumaczenie własne, 15.09.2018.

²¹ Wypowiedź M. Z., pracownicy Urzędu Gminy Zakynthos, tłumaczenie własne, 21.09.2018.

miejsca pracy stały się ważnym źródłem dochodu dla mieszkańców i przyczyniły się do podniesienia poziomu ich życia. Wraz z turystami z całego świata na wyspę zaczęły docierać nowe idee i zainteresowania, dzięki którym poszerzyły się perspektywy poznawcze lokalnej młodzieży [Marinos P. 1983, s. 213]. Obecność zwiedzających stanowi motywację dla mieszkańców do nauki języków obcych, zwłaszcza angielskiego. Zakyntyjczycy łatwiej niż kiedyś zawiązują też międzynarodowe przyjaźnie, które niejednokrotnie trwają latami²².

Koncentracja ruchu turystycznego na Zante wpływa na przemiany demograficzne. W poszukiwaniu pracy na wyspę przybywają osoby z całego świata. Coraz powszechniejsze stają się tu także międzynarodowe małżeństwa. Co więcej, bez pracy w usługach turystycznych na wyspie nie mogłaby utrzymać się znaczna część ludności z Albanii stanowiącej najliczniejszą, zamieszkującą tutaj mniejszość narodową²³.

Co ciekawe, w ostatnich latach obserwuje się spadek poziomu wykształcenia młodzieży na Wyspach Jońskich. Coraz mniej osób decyduje się tu na podjęcie studiów, a młodzi mieszkańcy tego regionu uznawani są obecnie za najgorzej wykształconych w Grecji²⁴. Tendencja ta może wynikać z możliwości, które stwarza intensywnie rozwijająca się turystyka. Kiedyś zdobycie dobrego wykształcenia było jedną z niewielu szans na opuszczenie ubogiej wyspy i znalezienie dobrze płatnej pracy poza granicami Zakynthos. Obecnie jednak wysokie szanse na zatrudnienie w usługach turystycznych są w pewnym sensie czynnikiem demotywującym lokalną młodzież. Zjawisko to nie dotyczy oczywiście wszystkich młodych mieszkańców wyspy, ale jest coraz powszechniejsze²⁵.

Inną społeczną konsekwencją nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego na Zakynthos jest rosnąca liczba konfliktów między rywalizującymi ze sobą właścicielami lokalnych firm turystycznych. Powszechne stają się zjawiska sąsiedzkiej zazdrości, nieautentycznej, kupieckiej gościnności i nieustannego konkurowania o klientów. Wzajemna zawiść niejednokrotnie prowadziła już na Zante do łamania prawa i aktów przemocy. W 2013 roku podpalono cieszący się dużą popularnością turystyczny sklepik we wsi Anafonitria. Kilka lat wcześniej w tajemniczych okolicznościach skrócono balkon widokowy nad Zatoką Wraku. Miało to ograniczyć widoczność turystom odwiedzającym górujący nad Zatoką klif, przyczynić się do spadku zainteresowania wycieczkami objazdowymi i podniesienia popytu na rejsy zmierzające na położoną w Zatoce plażę, gwarantując większy zysk operatorom dużych statków pasażerskich. Od dawna o klientów mocno rywalizują także właściciele łodzi dwóch sąsiadujących ze sobą zatoczek Porto Vromi – Maries i Anafonitria. Każdego roku w trakcie sezonu turystycznego utrudniają sobie nawzajem pracę, blokują ruch i donoszą na siebie do lokalnych władz.

²² Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

²³ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

²⁴ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

²⁵ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

W niektórych rejonach wyspy, a przede wszystkim w miejscowości Laganas, dochodzi do wielu zjawisk o charakterze patologicznym. Tłumy bawiących się w klubach i na ulicach nastolatków, głośna muzyka, akty wandalizmu, kradzieże, nadużywanie alkoholu i innych substancji odurzających to tutaj codzienność. Wielu turystów traktuje swój pobyt na wyspie jako zawieszenie obowiązujących norm społecznych i ignoruje lokalne zasady. W Laganas lokalne władze ostrzegają turystów przed niską jakością serwowanego w tamtejszych klubach alkoholu. Po jego spożyciu w 2016 roku jedna z turystek straciła wzrok. Jedno z najtragiczniejszych wydarzeń w Laganas miało natomiast miejsce w 2017 roku, kiedy nastoletni turysta został śmiertelnie pobity przed dyskoteką, w której się bawił.

Negatywną konsekwencją nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego na Zakynthos jest również postępująca degradacja środowiska naturalnego [*Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019* 2014, s. 15]. Według badań Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos chłonność turystyczna w wielu miejscach na wyspie dawno została już przekroczona. Na przykład, maksymalna liczba odwiedzających, która może równocześnie przebywać na plaży Gerakas bez wywoływania negatywnych zmian w naturalnym otoczeniu, wynosi 350 osób, tymczasem w szczytowych momentach sezonu turystycznego w jednej chwili znajduje się w tym miejscu nawet 2 tysiące turystów²⁶. Skalę zagrożenia obrazują też wydarzenia z lipca 2018 roku, kiedy stopień zanieczyszczenia zakyntyjskich plaż i okalających wyspę wód doprowadził do tymczasowego pozbawienia wyspy wszystkich Błękitnych Flag, którymi oznacza się plaże o najwyższych standardach jakości i bezpieczeństwa [www.imerazante.gr/2018/07/19/179340?fbclid=IwAR2Klo7_g38QKo9kHHz21DAToA9Vow2vNXnniePngvhI3o73V13ryoolTlo dostęp: 26.11.2018].

Turyści zdeptują i zaśmiecają zakyntyjską naturę. Powszechnym problemem są trafiające do morza plastikowe opakowania, torby, sztućce czy słomki. Turystyczna ingerencja zwiększa ryzyko wystąpienia pożarów. Intensywny ruch samolotów, łodzi i pojazdów drogowych przyczynia się do zanieczyszczenia wody i powietrza. Lokalni rybacy narzekają na zanieczyszczenia sieci oraz niską jakość połowów. Wysokie zapotrzebowanie na ryby i owoce morze sprawia natomiast, że nierzadko sięgają oni po niedozwolone techniki połowu, wpływają w morze w okresach prewencyjnych, tym samym przyczyniając się do uszczuplenia populacji ryb w Morzu Jońskim [Marinos P. 1983, s. 213].

Zakyntyjska turystyka stanowi szczególne zagrożenie dla lokalnej populacji żółwi morskich *Caretta caretta*. Linia turystycznej zabudowy w wielu miejscach wykracza poza dopuszczalne granice, zajmując przestrzeń lęgową żółwi. Sytuacja ta dotyczy przede wszystkim plaży w Laganas. Przez ostatnie lata pogorszyła się jakość zakyntyjskiego piasku, a wiele gniazd było niszczone przez zdeptywanie, rozkopywanie czy wbijanie parasolek. W niektórych miejscach liczba zakładanych przez żółwice gniazd spadła lub całkowicie

²⁶ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

przestały się one pojawiać [Kütting G. 2010, s. 97]. Szczególnie małym żółwiom przeszkadza również hałas i intensywne światła dobiegające z miejscowości turystycznych [Spyropoulou S., Dimopoulos D. 1999, s. 13]. Ogromnym zagrożeniem dla *Caretta caretta* są ponadto rejsy na żółwie (ang. *turtle spotting*), podczas których pozostający na pokładzie turyści mogą z bliska fotografować je w ich naturalnym środowisku. W rzeczywistości rejsy te – nie zawsze, lecz niejednokrotnie – zmieniają się w pogoń za uciekającym żółwiem, a sami turyści zniesmaczeni są, jak sami to określają, *polowaniem na biednego żółwia*, którego w tej samej chwili obserwuje nawet kilkaset osób z pokładów kilku otaczających go łodzi. Wskutek takich turystycznych poszukiwań latem 2017 roku kilka żółwi zostało śmiertelnie zranionych silnikami łodzi motorowych²⁷.

Przeciwdziałanie negatywnym skutkom turystyki na Zakynthos

Przyjrzenie się wpływom, jakie turystyka wywiera na zakyntyjską rzeczywistość, nie pozostawia wątpliwości, że jej intensywny rozwój może stanowić czynnik destrukcyjny. Negatywne skutki nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego coraz częściej dostrzegają zarówno mieszkańcy wyspy, osoby pracujące w turystyce, organizacje pozarządowe, ale także lokalne władze. Wiele negatywnych zmian wciąż pozostaje tu jeszcze nierozpoznanych, na część przemyka się oko, traktuje się je pobłażliwie lub całkowicie ignoruje, niektórym jednak aktywnie się przeciwdziała.

Jedną z instytucji, która na bieżąco monitoruje rozwój turystyki na Zante jest Narodowy Park Morski na Zakynthos. Powstał on w 1999 roku w celu ochrony zakyntyjskiej fauny i flory, obejmuje 135 kilometrów kwadratowych powierzchni w południowej części wyspy, zarówno na lądzie jak i morzu [Dimopoulos D. 2001, s. 5-6]. Działania Parku mają na celu regulowanie ruchu łodzi w zatoce Laganas, ustalanie przepisów połowowych, wprowadzanie ograniczeń budowlanych na terenach przyrodniczo wrażliwych, a także określanie zasad ich użytkowania. W najcenniejszych dla środowiska naturalnego obszarach władze Parku wprowadziły całkowity zakaz rozbudowy infrastruktury mieszkalnej i turystycznej. Plaże, na których pojawiają się żółwie morskie, objęte są nadzorem oraz zamykane od zmierzchu do świtu. Na części z nich, wyznacza się specjalne obszary zarezerwowane wyłącznie dla żółwi, turystom pozostawiając jedynie wąski pas biegnący wzdłuż brzegu morza. Pracownicy Parku Morskiego oraz wolontariusze informują wszystkich gości o zasadach korzystania z plaż, na których pojawiają się żółwie gniazda. W takich miejscach ogranicza się liczbę leżaków i parasolek, nie wolno poruszać się żadnymi pojazdami, rozkładać się poza wytyczonymi granicami, pozostawiać po sobie jakichkolwiek przedmiotów czy wznosić budowli z piasku, które mogłyby utrudnić spacer do morza wykluwającym się żółwiom. Największym zakresem ochrony na terenie Parku została objęta

²⁷ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

niewielka plaża Sekania. Jest to najważniejszy na wyspie obszar lęgowy *Caretta caretta* i z tego powodu plaża ta została całkowicie wyłączona z ruchu turystycznego [Dimopoulos D. 2001, s. 7]. Kluczowym dla ochrony żółwi na Zakynthos było też wprowadzenie obostrzeń w pracy tutejszego lotniska. Samoloty nie mogą startować z Zante, ani lądować tu od późnych godzin nocnych do wczesnego rana, gdyż jest to pora największej aktywności żółwi *Caretta caretta*²⁸. Narodowy Park Morski na Zakynthos chroni także tutejszą ornitofaunę, okazy endemicznej flory, nadbrzeżne ekosystemy oraz foki mniszki śródziemnomorskie. Ważną częścią zadań tej instytucji jest również promowanie turystyki zrównoważonej i prowadzenie edukacji środowiskowej [Dimopoulos D. 2001, s. 6].

Mimo ogromnej determinacji nie wszystkie działania Parku są jednak skuteczne. W pierwszych latach jego działalności, kiedy zaczęto wprowadzać dość surowe obostrzenia sposobu wykorzystania ziem objętych ochroną, ich właściciele i inwestorzy buntowali się przeciw zakazom. Sytuacja ta dotyczyła przede wszystkim nadmorskich obszarów półwyspu Vassilikos, na których planowano budowę dużych hoteli bez zważania na wartość przyrodniczą tej części wyspy. Irytacja mieszkańców, niezrozumienie polityki Parku, brak świadomości i nastawienie na zysk komercyjny prowadziły wówczas do aktów przemocy względem pracowników Parku. Kilku z nich pobito, części z nich grożono, a do niektórych nawet strzelano z broni palnej. Dopiero wieloletnia działalność Parku oraz prowadzenie kampanii informacyjnych i edukacyjnych zmieniło negatywne nastawienie wielu mieszkańców²⁹.

Jednym z projektów realizowanych przez Narodowy Park Morski na Zakynthos była, podjęta w latach 2008-2009, próba regulacji intensywności ruchu turystycznego na plaży Gerakas. Ograniczono wówczas liczbę osób, które jednocześnie mogły przebywać w tym miejscu. W tym celu wprowadzono bilety uprawniające turystów do maksymalnie dwugodzinnego pobytu na plaży Gerakas. Choć projekt okazał się skuteczny, to ze względu na brak środków finansowych i związany z tym deficyt pracowników Parku, zaniechano jego kontynuacji. Dziś dostęp nie jest już zatem limitowany, choć ograniczony w godzinach nocnych. Za dnia plażę nadzoruje zaś pracownik Parku, informując turystów o obowiązujących na niej zasadach³⁰.

Wskutek aktywnych działań Parku w 2017 roku zaostrzono przepisy morskich wycieczek na terenie zatoki Laganas. Według nich do żółwia mogą zbliżyć się maksymalnie dwie duże łodzie pasażerskie, a dokarmianie żółwi i napływanie na nie są zakazane. Zwierzęta powinny mieć swobodę przemieszczania się i wynurzeń ponad powierzchnię. Za łamanie tych przepisów kapitanom grożą kary pieniężne. W rzeczywistości egzekwowanie tych ustaleń jest jednak trudne ze względu na ograniczone możliwości finansowe Parku. W roku 2018 problem

²⁸ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

²⁹ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

³⁰ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

dodatkowo pogłębiło także uszkodzenie łodzi, którą dysponuje Park oraz wciąż rosnące koszty benzyny³¹. Niemożliwe jest też całkowite zakazanie rejsów w poszukiwaniu żółwi. Jak tłumaczy bowiem jeden z pracowników Parku, *ludność na Zakynthos żyje z turystyki, a żółwie, obok Zatoki Wraku, są przecież wizytówką tej wyspy. To dla nich przyjeżdżają tu turyści i bez nich mieszkańcy nie mogliby zarobić. Nie możemy zamknąć zatoki Laganas dla turystów, bo, mimo wszystko, musimy brać pod uwagę interesy tutejszej ludności, która z czegoś musi się utrzymać. To ironia losu, ponieważ paradoksalnie ten sam argument powinien skłaniać wszystkie osoby zaangażowane w turystykę, by ochrona żółwi stała się interesem nas wszystkich. Jeśli nic się nie zmieni, żółwie stąd znikną, a bez nich wyspa straci bardzo wiele...*³².

Potrzebę zmian w obszarze turystyki już od kilku lat dostrzegają także lokalne władze [*Πενταετος Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019 2014*, s. 12]. Pragną one dalszego rozwoju turystycznego, jednak są świadome, że może on nastąpić tylko wówczas, gdy towarzyszyć mu będzie rozbudowa tutejszej infrastruktury. Świadczy o tym aktualny budżet urzędu gminy, w którym znaczna część wydatków ma zostać przeznaczona na usprawnienie sieci wodno-kanalizacyjnej, zagospodarowanie rosnącej ilości odpadów czy poprawę stanu zakiyntyjskich dróg. Działania te uznawane są za priorytetowe i to od nich zależeć będzie, czy na wyspie powstaną nowe hotele i pojawi się więcej turystów. Takie podejście świadczy zatem nie tyle o planach ograniczenia ruchu turystycznego, lecz jego zwiększenia za sprawą podniesienia granic chłonności turystycznej wyspy³³. Przykładem takich działań może być rozważane wydłużenie portu w mieście Zakynthos, tak by stał się on dostępny dla dużych statków wycieczkowych, co byłoby równoznaczne z otwarciem się wyspy na jeszcze większy zalew turystyki masowej. Z drugiej strony, jednym z celów strategicznych gminy Zakynthos pozostają zrównoważony rozwój, a także tworzenie nowych, alternatywnych form turystyki. [*Πενταετος Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019 2014*, s. 10].

Niekiedy do podjęcia działań w zakresie regulacji ruchu turystycznego zmusza mieszkańców wyspy sama natura. Przykładem jest obszar osławionej Zatoki Wraku. We wrześniu 2018 roku osunął się fragment otaczającego ją, wapiennego klifu. Skały runęły na kraniec plaży, raniąc kilka osób. Sytuacja ta obnażyła wiele problemów, które do tej pory ignorowano. Wcześniej żadna z decyzyjnych na Zante instytucji – urząd gminy, nadleśnictwo czy urząd morski – nie wprowadzały znaczących regulacji w rejonie Zatoki Wraku. Wynikało to nie z opieszałości, lecz wciąż trwającego sporu o prawowitą własność tych ziem, toczącego się między ich nowym nabywcą, emirem Kataru, a gminą Zakynthos i Greckim Kościołem Prawosławnym. Po oberwaniu klifu lokalne władze podjęły jednak decyzję o zbadaniu

³¹ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

³² Wypowiedź M. P., pracownika Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos, tłumaczenie własne, 18.09.2018.

³³ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

intensywności ruchu turystycznego w Zatoce. Od 2019 roku liczba odwiedzających to miejsce miała być nadzorowana. Wprowadzono nowe zasady ruchu łodzi w tym obszarze, a turystom pozostawiono do dyspozycji wąski, środkowy pas plaży oddalony od ścian klifów. Ustawiono także tablice informujące o zagrożeniach. Do brzegu mogą obecnie cumować jednocześnie jedynie 4 duże łodzie pasażerskie, a ich ruch powinien być nadzorowany przez funkcjonariuszy urzędu morskiego. Władze wyspy rozważają również wprowadzenie niewielkiego podatku od każdego biletu na rejs do Zatoki Wrału, który miałby pomóc w stworzeniu budżetu na utrzymanie plaży w czystości, prowadzenie prac renowacyjnych i porządkowych oraz zapewnienie ochrony ratowników. Pojawił się również pomysł stworzenia unii zrzeszającej kapitanów licencjonowanych łodzi pasażerskich, co pozwoliłoby wyeliminować nieuczciwą konkurencję oraz usprawnić ruch statków w Zatoce³⁴. Realizacja tych planów nie jest jednak prosta, gdyż wszelkie zewnętrzne regulacje i ograniczenia spotykają się z oporem kapitanów. Gdy po oberwaniu klifu w Zatoce trwały jeszcze prace zabezpieczające, wielu z nich sprzeciwiało się tymczasowemu wstrzymaniu ruchu łodzi w Zatoce, co pozbawiło ich pracy i środków do życia³⁵. Ogromna była również presja turystów, którzy, gdy droga wiodąca na znajdujący się ponad Zatoką punkt widokowy została zamknięta, zaczęli poszukiwać alternatywnych tras dotarcia do tego miejsca.

Poza próbami rozwiązywania kluczowych problemów zakyntyjskiej turystyki, warto wspomnieć także o kilku innych działaniach podjętych w ostatnich latach. Lokalna ludność nie korzysta zwykle z quadów, jednak dla gości z zagranicy pozostają one jednym z najchętniej wynajmowanych, ale i najbardziej wypadkowych pojazdów. W związku z tym od 2018 roku na Zakynthos zakazano na drogach asfaltowych ruchu quadów wyposażonych w silniki o pojemności mniejszej niż 125 centymetrów sześciennych. Ponadto kierowcami quadów mogą zostać teraz wyłącznie osoby posiadające przynajmniej prawo jazdy kategorii B. Nowy przepis ma przyczynić się do zmniejszenia liczby wypadków drogowych oraz zmniejszenia hałasu w miejscowościach turystycznych. Co więcej, w 2018 roku na Zakynthos zakazano sprzedaży gazu rozweselającego (tlenku diazotu), którego wdychanie przez lata stanowiło jedną z popularnych i łączonych powszechnie ze spożyciem alkoholu form groźnej zabawy lub ograniczania świadomości podczas imprez w Laganas. W tej samej miejscowości już wiele lat wcześniej nakazano montaż dźwiękoszczelnych szyb w klubach muzycznych, by zredukować poziom hałasu w nocy. Chcąc zapewnić bezpieczeństwo wprowadzono tu natomiast częste patrole policyjne, a po wspomnianym wcześniej morderstwie, do którego doszło w Laganas w 2017 roku, zobligowano wszystkie lokale do zatrudnienia własnej służby ochroniarskiej³⁶.

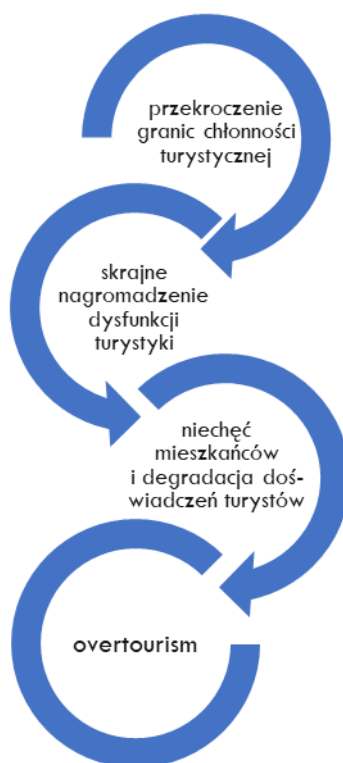
³⁴ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

³⁵ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

³⁶ Informacje z badań terenowych uzyskane w Urzędzie Gminy Zakynthos, 21.09.2018.

Zakynthos a zjawisko *overtourismu*

W dotychczasowych rozważaniach nad *overtourismem* nie wypracowano unikalnej metody pozwalającej stwierdzić, czy dany obszar jest zagrożony wystąpieniem tego zjawiska. Każdy z obszarów recepcji turystycznej jest bowiem inny i nie ma uniwersalnej granicy, której przekroczenie byłoby równoznaczne z rozwinięciem się *overtourismu*. W badaniach nad turystyką częściej wskazuje się raczej na wielość negatywnych skutków nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego, które wynikają z przekroczenia granic chłonności turystycznej danego miejsca. Dopiero ich skrajne nagromadzenie w połączeniu ze wzrostem niechęci mieszkańców i degradacją turystycznych doświadczeń definiuje się jako *overtourism* (ryc. 5).

Ryc. 5. Proces rozwoju zjawiska *overtourismu*

Źródło: Opracowanie własne

Analiza wspomnianych wyżej czynników pozwala stwierdzić, że na Zakynthos *overtourism* nie występuje, jednak jeśli kierunek rozwoju turystyki na wyspie w najbliższych latach nie ulegnie zmianie, będzie ona tym zjawiskiem bezpośrednio zagrożona.

Wielość omówionych w artykule dysfunkcji turystyki na Zakynthos wskazuje, że granice każdego z rodzajów chłonności turystycznej wyspy zostały przekroczone. W niektórych przypadkach negatywne skutki nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego zauważalne są nawet dla turystów, w innych zaś nie są jeszcze tak skrajne i dopiero powoli odczuwane przez mieszkańców wyspy. Najpoważniejsze konsekwencje, z jakimi należy

zmierzyć się na Zante, wynikają z przekroczenia chłonności przestrzennej i naturalnej. Świadczą o tym, między innymi, niewydolna infrastruktura, nadmierny tłok, masa zanieczyszczeń czy postępująca degradacja środowiska przyrodniczego. Pewne negatywne skutki rozwoju turystyki na wyspie dotyczą także lokalnej gospodarki, prowadzą do niekorzystnych przemian społecznych, kulturowych lub obniżają stopień satysfakcji samych turystów. Niemniej, nie są one jeszcze na tyle silne lub wciąż toleruje się je, jako swoistą cenę za korzyści, których dostarcza mieszkańcom turystyka. To właśnie ta gotowość mieszkańców wyspy do akceptowania niekiedy nawet mocno negatywnych przemian związanych z turystyką wydaje się jednym z najważniejszych czynników, które chronią wyspę przed szybkim rozwinięciem się *overtourismu*. Konieczne jest zatem zrozumienie stosunku Zakyntyjczyków do turystyki oraz gruntu, na jakim się ona tutaj rozwijała.

Wielu Zakyntyjczyków, dostrzegając ogrom pozytywnych zmian, które zaszły na wyspie dzięki obecności turystów, do dziś właśnie w turystyce upatruje szansy na rozwój lokalnej gospodarki w przyszłości. Aż do lat siedemdziesiątych XX wieku, mieszkańcy wyspy trudnili się przede wszystkim rolnictwem i byli uzależnieni od feudalnego modelu własności ziemi, którego przełamanie było możliwe dopiero po drugiej wojnie światowej oraz ustaniu walk greckiej wojny domowej z lat 1944-1949 [Kütting G. 2010, s. 93]. Samo posiadane ziemi na własność nie stwarzało jednak wielu nowych możliwości. Hodowla i uprawa z trudem pozwalały Zakyntyjczykom zdobyć środki nawet na własne utrzymanie [Kütting G. 2010, s. 98]. Zante, przez lata nieuwzględniane w rządowych programach rozwoju regionalnego i narodowego, długo pozostawało w swoistej izolacji [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 422]. Lokalną społeczność cechował niski wskaźnik konsumpcji, co nie dało jej szansy na poznanie zasad funkcjonowania globalnego przemysłu usługowego, w którym niebawem zaczęła uczestniczyć [Kütting G. 2010, s. 91]. Zakyntos była wyspą o prowincjonalnym charakterze, słabo zurbanizowaną i położoną z dala od wielkiej polityki. Rosło bezrobocie, tutejsza młodzież była pozbawiona perspektyw, a służby medyczne nie zapewniały mieszkańcom należytej opieki [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 420]. Piętno na wyspie odcisnęły także wydarzenia drugiej wojny światowej, greckiej wojny domowej oraz silne trzęsienie ziemi z 1953 roku. To ostatnie sprawiło, że poziom ubóstwa mieszkańców Zante był wyższy niż w innych regionach Grecji [Kütting G. 2010, s. 111]. Pamięć o tych trudnych czasach, zdaje się więc tłumaczyć tak pozytywne nastawienie Zakyntyjczyków do dalszego rozwoju turystyki masowej, która stała się szybkim i łatwym sposobem na generowanie dużego zysku ekonomicznego i poprawę standardu życia [Apostolopoulos Y., Sonmez S. 1999, s. 422]. Nie bez znaczenia w tej kwestii pozostaje też obecna, trudna sytuacja gospodarcza Grecji. Jak mówi właściciel jednego z najstarszych barów w Laganas, *tak jak potrafimy, próbujemy przetrwać i utrzymać swoje rodziny. Często szukamy kilku możliwości zatrudnienia jednocześnie, a turystyka w tym pomaga. Gdy lata temu na wyspę zaczęli*

przybywać pierwsi turyści, mieszkańcy byli szczęśliwi. Witali ich z dumą. Teraz w 90 procentach ludzie tutaj myślą już tylko o pieniądzach, ale trudno się dziwić, bo to wynika z sytuacji ekonomicznej³⁷. Taka powoli komercjalizująca się postawa lokalnej ludności jest również spójna z opisywanym wcześniej stanem apatii z *indeksu irytacji* opracowanego przez George'a Doxeya [Doxey G. V. 1976].

Niekontrolowana eksploatacja obszaru turystycznego nie może trwać jednak bez końca, nawet jeśli lokalna ludność byłaby gotowa znieść wszelkie społeczne, kulturowe, przestrzenne czy przyrodnicze dysfunkcje nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego. Wedle szacunków Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos, wyspa znajduje się obecnie w szczytowym momencie swej popularności, co odzwierciedla choćby ogromna liczba docierających na nią turystów. Jeśli charakter zakyntyjskiej turystyki w najbliższym okresie nie ulegnie zmianie ani nie zostaną podjęte żadne poważne działania zmierzające do usprawnienia lokalnej infrastruktury, stan ciągłego rozwoju i wzrostu utrzyma się na Zante jeszcze przez zaledwie 5 lub 10 kolejnych lat. Później spodziewać się można naturalnej tendencji spadkowej, co wynikać będzie nie tyle z wyczerpania się mody na wakacje na Zakynthos, ale rozwinięcia się zjawisk typowych dla *overtourismu* – przeciążenia infrastruktury, spadku jakości usług turystycznych, nagromadzenia się dysfunkcji, wzrostu negatywnych postaw wśród mieszkańców i niezadowolenia z pobytu samych turystów, których oczekiwania i potrzeby nie będą mogły być zaspokajane w należyty czy choćby wystarczający sposób³⁸.

W chwili obecnej *overtourism* zagraża Zakynthos, ale nie oznacza to, że na pewno dojdzie do jego rozwinięcia, aczkolwiek konieczne jest szybkie pojęcie działań mających na celu poprawę bieżącej sytuacji. W walce z efektami nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego ważniejsze od ograniczenia liczby przybywających na wyspę turystów, jest wdrożenie planu odrodzenia turystyki, który umożliwi zwiększenie wydajności dostępnej infrastruktury i pozwoli na pełne wykorzystanie fizycznych, ekologicznych i kulturowych walorów wyspy w nieszkodliwy dla nich sposób. Należy poświęcić więcej uwagi jakości lokalnych produktów i usług oraz dążyć do zawiązywania interdyscyplinarnych partnerstw biznesowych [*Πενταετές Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Ζακύνθου 2014-2019* 2014, s. 21]. Aby uniknąć *overtourismu* można także rozciągnąć rosnącą liczbę odwiedzających w czasie i przestrzeni [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 42]. W tej kwestii najistotniejsze wydaje się dążenie do wydłużenia sezonu turystycznego, najlepiej czyniąc z Zakynthos kierunek podróży otwarty na turystów przez 365 dni w roku. Równie ważne jest wprowadzenie odgórnych regulacji lub ograniczeń ruchu turystycznego w miejscach, w których jest on najbardziej skoncentrowany, takich jak na przykład Zatoka Wraku

³⁷ Wypowiedź S. T., właściciela jednego z najstarszych barów w Laganas, tłumaczenie własne, 17.08.2018.

³⁸ Informacje z badań terenowych uzyskane w Narodowym Parku Morskim na Zakynthos, 18.09.2018.

czy Błękitne Groty. Inną możliwością stanowi odciążenie najbardziej obleganych przez turystów rejonów wyspy przez wprowadzenie wstępu biletowanego lub promocję nowych, alternatywnych tras zwiedzania [Guevara Manzo G. i in. 2017, s. 44].

Szansą na uzyskanie wspomnianych wyżej efektów byłoby poświęcenie na Zakynthos większej uwagi różnym formom turystyki zrównoważonej, kulturowej czy kwalifikowanej, a w szczególności turystyki podwodnej, turystyki kulinarnej, turystyki ekologicznej, turystyki religijnej, turystyki sportowej lub agroturystyki. Na wyspie istnieją bowiem warunki oraz duży potencjał do ich rozwoju. Istotny krok stanowi również prowadzenie działalności edukacyjnej, która pozwoliłaby na podniesienie poziomu świadomości zarówno organizatorów turystyki, lokalnych władz, mieszkańców wyspy, jak i przybywających na wyspę turystów. Odpowiedzialne podejście każdej z tych stron turystycznego kontaktu dałoby realne szanse na poprawę bieżącej sytuacji na Zante. Działania na rzecz edukacji i zrównoważonego rozwoju w turystyce od lat podejmuje na wyspie Narodowy Park Morski. Pierwsze projekty zaczyna wdrażać także gmina Zakynthos. Jest to zatem ogromna szansa i nadzieja na przyszłość. Zdaniem pracowników Parku należy jednak pamiętać, że każda z takich akcji – podobnie jak i kreowanie poczucia odpowiedzialności za miejsce, w którym się pracuje, żyje lub wypoczywa – stanowi długotrwały proces powolnych zmian, wymaga czasu i jest w gruncie rzeczy sztuką wzajemnych kompromisów i porozumień. Jak wyraził się jeden z pracowników Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos: *Utopią jest mieć nadzieję, że uzyska się stan idealny! To nierealne, ale wciąż musimy próbować zmienić tak wiele, ile to możliwe. Zrównoważony rozwój jest jedyną drogą dla turystyki na Zakynthos w przyszłości. Im więcej turystów, tym więcej zasad i regulacji będziemy potrzebować. Nie można jednak działać sztywno. Na tym bowiem polega sztuka zarządzania turystycznym sukcesem, z którym przyszło się nam zmierzyć na Zante*³⁹.

Zakończenie

Przeprowadzone przeze mnie badania potwierdzają, że turystyka jest katalizatorem zmian o różnym charakterze – gospodarczych, przestrzennych, społecznych, kulturowych, psychologicznych i środowiskowych. Ich beneficjentami pozostają wszyscy uczestnicy turystycznego kontaktu – lokalna ludność, turyści, miejscowe władze, ale i organizatorzy turystyki. Jeśli rozwój turystyki przekroczy jednak granice wszelkiej chłonności, los beneficjentów może zmienić się w los ofiar nadmiernej koncentracji ruchu turystycznego, która dotyka coraz większej liczby miejsc na turystycznej mapie świata.

Overtourism zagraża również Zakynthos. Wyspa, doświadczając w ostatnich latach intensywnych przemian oraz napływu coraz większej liczby turystów, swą gospodarkę opiera dziś na turystyce. Wskutek jej rozwoju wiele aspektów lokalnej rzeczywistości zmieniło się

³⁹ Wypowiedź M. P., pracownika Narodowego Parku Morskiego na Zakynthos, tłumaczenie własne, 18.09.2018.

bezpowrotnie. Pozytywny charakter wielu z tych procesów przyczynił się do podniesienia jakości życia miejscowej ludności, która, choć coraz bardziej świadoma także negatywnych skutków turystycznej obecności, akceptuje je i z nadzieją spogląda w przyszłość.

Szkodliwe konsekwencje turystyki na Zante z roku na rok stają się jednak coraz bardziej zauważalne, co w szczególny sposób zdradza przeciążenie miejscowej infrastruktury i stopień degradacji środowiska naturalnego. Jeśli nic się nie zmieni, Zakynthos w najbliższych latach może podzielić los wielu innych kierunków podróży, które doświadczyły sukcesu turystycznej popularności. Na wyspie potrzeba zatem zintegrowanego i wieloaspektowego działania, ale przede wszystkim turystyki kulturowej i alternatywnej, która będzie rozwijać się w sposób zrównoważony. Ten długoterminowy cel zależy od skuteczności w realizacji priorytetu, jakim wydaje się dzisiaj rozbudzanie świadomości wśród mieszkańców, turystów, władz i touroperatorów. Każda ze stron powinna bowiem zrozumieć, że jest od siebie nawzajem zależna i razem odpowiada za wspólną przestrzeń, jaką stanowi wyspa, gdyż, w gruncie rzeczy, na czas trwania turystycznego pobytu każdy zostaje osadzony w roli nie tylko gościa lub gospodarza, ale także sąsiada i współmieszkańca. Tylko takie podejście może rodzić pożądane postawy szacunku dla miejsca, ludzi, kultury i środowiska oraz sprawiać, że zostanie ono zachowane dla kolejnych pokoleń zamieszkujących i zwiedzających wyspę.

Jednocześnie warto zwrócić uwagę, że pierwsze inicjatywy rozwoju turystyki kulturowej, alternatywnej i odpowiedzialnej są już na Zakynthos podejmowane nie tylko przez władze czy organizacje pozarządowe, lecz także osoby prywatne. Choć ich skala jest na chwilę obecną niewielka, pozostaje nadzieja, że w kolejnych latach przybiorą one na znaczeniu. Sposób, perspektywy i konsekwencje ich działania, analiza motywacji napędzających ich rozwój, a także próba określenia skali zainteresowania turystów taką ofertą stanowią oddzielne, godne uwagi wątki. Choć wykraczają one już poza zakres tematyczny tego artykułu, uważam, że wymagają pełnego zgłębienia podczas moich kolejnych powrotów w teren.

Bibliografia:

- Apostolopoulos Y., Sonmez S., 1999, *From Farmers and Shepherds to Shopkeepers and Hoteliers: Constituency – Differentiated Experiences of Endogenous Tourism in the Greek Island of Zakynthos*, "The International Journal of Tourism Research", nr 1, s. 413- 427
- Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Ελλάδας / *Key figures of Greek Tourism*, 2018, SETE Intelligence, [bmw]
- Βασικά Τουριστικά Μεγέθη της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων / *Key Figures for Ionian Islands Region*, 2018, SETE Intelligence, [bmw]
- Bekkers M. N., 2010, *Geomorphological Development of Zakynthos, Greece. Relating Geomorphology and Artefact Distribution*, nieopublikowana praca magisterska, Uniwersytet w Utrechcie, Utrecht
- Bosselman F., Peterson C., McCarthy C., 1999, *Managing tourism growth: issues and applications*, Island Press, Waszyngton

- Broersma F., 2008, *Case study: The Spatial Integration of Albanian Immigrants on Zakynthos. An Integrated Understanding of Local Dynamics*, nieopublikowana praca magisterska, Uniwersytet w Utrechcie, Utrecht
- Butler R. W., Brougham J. E., 1981, *A Segmentation Analysis of Resident Attitudes to the Social Impact of Tourism*, „Annals of Tourism”, t. 8, nr 4, s. 569-590
- Coping With Tourists: European Reactions to Mass Tourism*, 1996, J. Boissevain (red.), Berghahn Books, Oxford
- Czekalski T., 2005, *Grecja nowożytna i współczesna*, [w:] J. Bonarek i in., *Historia Grecji*, Wydawnictwo Literackie, Kraków
- Delgado M., 2008, *Turistofobia*, [w:] „El País” 12.07.2008
- Dimitriadis C., Schofield G., Kolokotsa A., Arvanitaki M., Sourbes L., Katselidis K., Psegtoga F., Dimopoulos D., 2001, *The National Marine Park of Zakynthos: A Refuge for the Loggerhead Turtle in the Mediterranean*, „Marine Turtle Newsletter”, nr 93, s. 5-9
- Doxey G. V., 1976, *When enough's enough: the natives are restless in Old Niagara*, „Heritage Canada”, t. 2, nr 2, s. 26-27
- Goodwin H., 2016, *Responsible Tourism. Using Tourism for Sustainable Development*, Goodfellow Publishers Ltd, Oxford
- Goodwin H., 2017, *The Challenge of Overtourism*, Responsible Tourism Partnership Working Paper 4., [bmw]
- Gournellos T., Vassilopoulos A., Evelpidou N., 1997, *Development of a GIS-based Methodology to Analyze Geological, Geomorphological and Environmental Data of the Island of Zakynthos*, [w:] P.G. Marinos i in. (red.), *Engineering Geology and the Environment*, t. 2, A.A. Balkema, Rotterdam 1997
- Grecki ogólny spis powszechny ludności i budynków, 2011, Grecki Urząd Statystyczny, <http://www.statistics.gr/en/interactive-map> [01.01.2017]
- Guevara Manzo G., Ruggles-Brise O., Turner R., Constantin, N., Dichter A., Köpke S., SH Lim Ch., Seitzman N., i in., 2017, *Coping With Success. Managing Overcrowding in Tourism Destinations*, McKinsey & Company, Światowa Rada Podróży i Turystyki, [bmw]
- Hardin G., 1968, *The Tragedy of the Commons*, „Science”, t. 162, s. 1243-1248
- Herodot, 2005, *Dzieje*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław
- Karamanlidis A., P. Dendrinou, 2015, 2015. *Monachus monachus*. *The IUCN Red List of Threatened Species 2015: e.T13653A45227543*, czerwona lista Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody, <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2015-4.RLTS.T13653A45227543.en> [28.12.2016]
- Krippendorf J., 1987, *The Holiday Makers. Understanding the impact of Leisure and Travel*, przeł. V. Andrassy, Butterworth Heinemann, Oxford
- Kütting G., 2010, *Zakynthos*, [w:] tejże, *The Global Political Economy of the Environment and Tourism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke
- Lidzbarski T., 2018, *Raj stwarzany, raj odnajdywany. Obraz greckiej wyspy Zakynthos w narracjach organizatorów turystyki działających w Polsce*, „Turystyka Kulturowa”, nr 3, s. 69-92
- Margaritoulis D., 2005, *Nesting Activity and Reproductive Output of Loggerhead Sea Turtles, Caretta caretta, Over 19 Seasons (1984-2002) at Laganas Bay, Zakynthos, Greece: The Largest Rookery in the Mediterranean*, „Chelonian Conservation and Biology”, nr 4, s. 916-929
- Marinos P., 1983, *Small Island Tourism – The Case of Zakynthos, Greece*, „Tourism Management”, t. 4, nr 3, s. 212-215
- Marketing Plan Τουριστικού Προϊόντος Ιονίων Νήσων / Οδικός Χάρτης 2015-2020*, 2015, SETE Intelligence, [bmw]
- Martinis A., Minotou Ch., Poirazidis K., 2015, *Alternative Tourism at Natura 2000 areas, as a Proposal for Ecological Restoration, Protection, Conservation, and Sustainable Development. The Case Study of Zakynthos and Strofades*, materiały konferencyjne, The 6th International Conference on Information, Intelligence, Systems and Applications (IISA 2015), Korfu
- Mika M., 2008, *Przemiany pod wpływem turystyki na obszarach recepcji turystycznej*, [w:] W. Kurek (red.), *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 406-482

- Milano C., Cheer J. M., Novelli M., 2018, *Overtourism: a growing global problem*, <https://theconversation.com/overtourism-a-growing-global-problem-100029>, [10.11.2018]
- Milano C., Cheer J. M., Novelli M., 2017, *Overtourism and Tourismphobia: A journey through four decades of tourism development, planning and local concerns*, <https://www.researchgate.net/publication/321873167> [10.11.2018]
- Milano C., 2017, *Overtourism and Tourismphobia: Global trends and local contexts*, Ostelea School of Tourism & Hospitality, Barcelona
- O'Reilly A. M., 1986, *Tourism carrying capacity. Concept and issues*, „Tourism Management”, t. 7, nr 4, s. 254-258
- Overotourism w turystyce kulturowej*, 2018, Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej, „Turystyka Kulturowa”, nr 2, s. 134-150
- Πενταετες Επιχειρησιακο Προγραμμα Δημου Ζακυνθου 2014-2019*, 2014, Urząd Gminy Zakynthos, Zakynthos
- Podemski K., 2005, *Socjologia podróży*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań
- Saturation of Tourist Destinations: Report of the Secretary General*, 1981, Światowa Organizacja Turystyki, Madryt
- Spyropoulou S., Dimopoulos D., 1999, *Incentives for the Conservation of the Nesting Grounds of the Sea Turtle Caretta Caretta in Laganas Bay, Zakynthos, Greece*, Organisation for Economic Co-operation and Development, Paryż
- Travel in Greece. Country Report*, 2018, Euromonitor International, <https://www.euromonitor.com/travel-in-greece/report> [18.11.2018]
- Turner L., Ash J., 1975, *The Golden Hordes. International Tourism and the Pleasure Periphery*, Constable, Londyn
- Tyler D., Guerrier Y., Robertson M., 1998, *Managing tourism in cities: policy, process and practice*, John Wiley & Sons, Chichester
- UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition*, 2017, Światowa Organizacja Turystyki, Madryt
- Weber F., Stettler J., Priskin J., Rosenberg-Taufer B., Ponnappureddy S., Fux S., Camp M., Barth M., 2017, *Tourism destinations under pressure. Challenges and innovative solutions*, Lucerne University of Applied Sciences and Arts - Institute of Tourism ITW, Lucerna
- Wieczorkiewicz A., 2012, *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*, Universitas, Kraków
- Zakinthos International Airport “Dionysios Solomos” – 2017 vs 2016. Traffic Development Overview*, 2017, Fraport Greece, Zakynthos
- Zakinthos International Airport “Dionysios Solomos”. International Traffic By Country*, 2017, Fraport Greece, Zakynthos
- Zerefos Ch. i in., 2011, *The Climate of the Eastern Mediterranean and Greece: Past, Present and Future*, [w:] P. Capros i in. (red.), *The Environmental, Economic and Social Impacts of Climate Change in Greece*, Bank of Greece, Ateny

Adresy stron internetowych

- scholar.google.pl [10.11.2018]
- www.airbnb.pl [22.11.2018]
- www.imerazante.gr/2018/07/19/179340?fbclid=IwAR2Kl07_g38QK09kH21DAToA9Vow2vNXnniePngvhI3073V13ryoolTlo [26.11.2018]
- www.zakynthos.gov.gr/zakynthos-island/genika/paragwgiko-systima-oikonomika-stoixeia.html [23.11.2018]

Overtourism: beyond the limits of success. Functions and dysfunctions of tourism on the Greek island of Zakynthos

Abstract

The Greek island of Zakynthos is a place potentially endangered by overtourism. During several months of field research, it was assessed to what extent the tourist capacity limits were exceeded on the island. Problems in the functioning of local tourist traffic were also defined, data on the attitude of the inhabitants of Zakynthos to the further development of tourism were collected, and the risk of degradation of tourist experience was estimated. According to the research it is necessary to take an action on the island in order to improve the current situation and avoid overtourism. Combating the effects of excessive concentration of tourism does not necessarily mean that the number of tourists arriving on the island should be reduced. There is more comprehensive tourism revival plan in Zakynthos needed which will allow to improve the efficiency of available infrastructure as well as will seek to take full advantage of the island's physical, ecological and cultural assets without harming them. Development and promotion of sustainable and qualified tourism in Zakynthos also could provide a unique chance for the island.

Key words: overtourism, Zakynthos, Greece, tourism dysfunctions